

HELYI FOGLALKOZTATÁSFEJLESZTÉSI KUTATÁS ZÁRÓTANULMÁNY

Készítették:

Prof. Dr. G. Fekete Éva

Dr. Dabasi-Halász Zsuzsanna

Dr. Erdős Éva

Dr. Lipták Katalin

Dr. Musinszki Zoltán

Dr. Nagy Zoltán

Miskolc, 2015. október

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

TARTALOMJEGYZÉK

1. A helyi foglalkoztatás globális és európai trendjei	3
1.1 A munkanélküliség értelmezésének és értékelésének változásai	3
1.2 A munkanélküliség kezelésének szokásos technikái és azok értékelése	4
1.3 Helyi foglalkoztatás-fejlesztés	7
2. A szociális gazdasággal kapcsolatos fogalmak, értelmezések.....	13
2.1 A szociális/közösségi szektor és szervezetei	13
2.2 A szociális gazdaság	14
2.3 A szociális és közösségi vállalkozások	15
2.4 Szövetkezetek	17
2.5 A társadalmi tőke	18
2.6 Az önkéntes munka	19
3. A helyi foglalkoztatás magyarországi kezdeményezései, tapasztalatai és azok területi különbségei	20
3.1 A közfoglalkoztatás formái	20
3.2 A szociális gazdaság irányába mutató magyarországi kezdeményezések.....	28
3.3 Szociális földprogramok	28
3.4 A szociális szövetkezetek	30
3.5 Nonprofit foglalkoztatási (ESZA-típusú) projektek	34
3.6 Pénzforgalmat kiváltó szívességi / kaláka / helyi pénz körök.	46
3.7 Foglalkoztatási paktumok.....	47

1. A helyi foglalkoztatás globális és európai trendjei

1.1 A munkanélküliség értelmezésének és értékelésének változásai

A munkanélküliség, mint társadalmi jelenség és közgazdasági kategória a XIX. század végétől kerül a közgazdasági elméletek középpontjába és a XX. század első felében kezd beépülni - mint „kockázati tényező” - a társadalompolitikába. (Egresi 2005) A munkanélküliséget, mint a tőkés társadalomban törvényszerűen kialakuló munkaerő-piaci egyensúlyhiány következményét – a 30-as évek gazdasági világválságának tapasztalatai által is alátámasztva - KEYNES (1883-1946) elmélete tárta fel. Keynes vetette fel a termelés és a foglalkoztatás fenntartásában az állami beavatkozás szükségességének gondolatát is. Az amerikai New Deal, majd a II. Világháború után a nyugati országokban kiépülő jóléti államok az állami beavatkozás szükségességének elfogadására és a szociális, valamint gazdasági jogok (köztük a munkához való jog) biztosításának vállalására épültek. Ez utóbbiak csakis az újraelosztás mértékének magasan tartásával és az állami intézményrendszerek kiépítésével volt megoldható. A jóléti államok működése során – egészen a 90-es évekig - a munkanélküliséget a gazdaság működésével szükségszerűen együtt járó, de átmeneti, a szociálpolitika eszközeivel kezelhető jelenségnek tartották.

A 70-es években kibontakozott gazdasági válság hatására felerősödtek a jóléti kiadások lefaragását követelő, a neoklasszikus közgazdaságtanra támaszkodó nézetek (Friedman 1962, Hayek 1958), melyek párosultak a jóléti állam visszásságaival, köztük a „jóléti függőség” egyén- és társadalomromboló hatásával szembeálló kritikákkal (SEGELMAN – MARSLAND 1989). Az egyre növekvő munkanélküliség okai közé a jóléti állam működési zavarait is besorolták és a szociálpolitikai megoldásokkal szemben a megoldást a vállalkozások létrejöttében és megerősödésében, az egyénben az önálló és felelősségteljes magatartás kialakításában látták.

A 90-es évekre tehető annak tudatosulása, hogy a fejlett országokban is a munkanélküliség tartós jelenlétével kell számolni.¹ A folyamatot felerősítő okok között a gazdaság globalizációja, ennek során a termelés kihelyezése, a technológiai korszerűsítés meghatározó versenyfeltétellé válása, az árupiacok egységesülése egyaránt megtalálható. A tartós munkanélküliek számának és arányának növekedésével láthatóvá vált, hogy az elsődleges munkaerőpiac egyre kevésbé képes a munkaerő felvételére. A munka-készlet csökkenése a demográfiai folyamatok következtében növekvő munkaerő létszámmal párosulva a munkaerő-piaci feszültségek állandósulását, az egyének számára pedig a létbizonytalanság növekedését vetítette előre. A létbizonytalanság tényezői között Castel a társadalmi munkamegosztásban való részvétel hiányát és a közösségi kapcsolatoktól való megfosztottságot tekintette dominánsnak. (CASTEL 1998) Mindkettő kialakulásában a munkanélküliségnek meghatározó szerepe van. Kutatások sora igazolja, hogy az összes lehetséges tényező közül a munkanélküliség, különösen pedig a tartós munkanélküliség állapota függ össze legerőteljesebben az elszegényedéssel és a kirekesztődéssel (GÁBOS-SZÍVÓS 2004, SPÉDER 2002). A fejlett társadalmak egyik legfontosabb törésvonala a munkával rendelkezők és a munka világán kívül rekedők között húzódik.

¹ Bár Hannah Arendt már 1958-ban leírta az azóta sokat idézett mondatot, miszerint: „Ami előttünk áll, az egy munkatársadalom, amely kifogy a munkából, azaz az egyetlen tevékenységből, amihez még ért. Mi lehetne ennél szörnyűbb?” (idézi Török 2006)

A munkanélküliség tartóssá válása tehát láthatóan korántsem csupán közgazdasági probléma. A munkának az emberi társadalmakban játszott szerepe következtében alapvető társadalmi értékeink, társadalomszerveződésünk alapjai kerültek veszélybe. Miután a fennálló társadalmi struktúrákban az egyéneket munkájuk, ill. a munkamegosztásban elfoglalt helyük után értékelik, a társadalmi újraelosztás alapja a munka és általánosan elfogadott normáink szerint a munka kötelesség, de egyben az önmegvalósításunk legfőbb eszköze is. (DAHRENDORF 1994) A munka elvesztésével így nem csupán anyagilag kerül veszélyeztetett helyzetbe az egyén, de mentálisan és morálisan is. Társadalmi kapcsolatai meglazulhatnak, átformálódhatnak és kiesik a korábbi hálózataiból. (CASTEL 1998) Mindezt szellemi és erkölcsi leépülés kísérheti. A tünetek együttesen a társadalmi kirekesztődés folyamatát indíthatják el. Amikor ez a jelenség az egyéneket tömegesen érinti, akkor már súlyos társadalmi válságról beszélhetünk. A társadalom teljes polarizálódásának, szétesésének, majd az ennek nyomán fellépő válságjegyeknek, mint a társadalmi devianciák (válások, szenvedélybetegségek, bűnözés, öngyilkosság) növekedésének és az ezek által a gazdaságra háruló fokozott terhek elkerülése az egész társadalom érdeke. Akkor, amikor a szakértők körében elterjedt a 80-20 társadalom víziója (MARTIN – SCHUHMANN 1998), azaz tartósan azzal kell számolnunk, hogy a társadalom 20%-a tartja el a további 80%-ot, senki sem gondolhatja, hogy kívül tud maradni a problémákon. A 80%-ot érintő egzisztenciális, mentális és morális traumák teherként, közvetlen fenyegetésként nehezednek a maradék 20%-ra is. Mindezekből következően a modern társadalmak bérmunka = munka értelmezése mindenképp változtatásra szorul.

1.2 A munkanélküliség kezelésének szokásos technikái és azok értékelése

A munkanélküliséget átmenetinek tartó politikák a probléma kezelését vagy a piacra bízták, vagy segélyezéssel próbálták a munkanélküliek anyagi gondjait enyhíteni, az elszegényedést lassítani.

A *segélyezés* az államok szociálpolitikájának, annak kialakulása óta, meghatározó eleme. A XIX. század közepéig jellemző szegénypolitikák keretében megvalósuló, adomány jellegű segélyezés célcsoportját a társadalom marginális, a közösség által megbélyegzett és kiszorított elemei alkották. A számukra létesített dologházakban elemi létfenntartásukhoz szükséges juttatásokhoz juthattak hozzá. A szegénységet erkölcsi kérdésként kezelve, leküzdését pl. SPENCER és DURKHEIM az egyének önmagukról való gondoskodásra képessé tételét segítő erkölcsi és szellemi neveléssel látták megoldhatónak. (EGRESI 2005)

A bérmunka tömegessé válásának első, a munkásmozgalom politikai erővé szerveződését is magával hozó időszakában a munkavégzést akadályozó kockázatok kerültek a szociálpolitika és a baloldali pártok programjainak fókuszába. A kockázatokkal szemben – melyek között a baleset, betegség, rokkantság, öregség mellett a munkanélküliség is szerepelt – intézményesített védelem kiépítését szorgalmazták. Az önkéntes vagy kötelező *társadalombiztosítás* (BEVERIDGE terv) bevezetése ezt a célt szolgálta. A társadalombiztosítási rendszer a II. Világháború után a biztosítottak körének kiszélesítésével és az állam által átvállalt feladatkörök növekedésével – a jóléti államok megerősödésével - az 1980-as évekig teljesedett ki. (EGRESI 2005) Ám egészen az 1970-es évek gazdasági válságáig Európában tömeges munkanélküliséggel nem kellett számolni. A gyakorlatilag teljes foglalkoztatás mellett jelentkező regionális – főként vidéki – munkanélküliséget a *regionális politika* keretei között próbálták kezelni, előbb a munkaerő városokba irányításával, majd a munkahelyek vidékre telepítésével.

Az 1970-es, majd 80-as évek gazdasági válságai idején fellépő tömeges munkanélküliség kezelésében - részint a jóléti államok bevételi forrásainak csökkenése, részint azok szociálpolitikájának társadalmi kritikái miatt - a passzív segélyezés a legtöbb államban tarthatatlanná vált. A jóléti államok anyagi forrásaik beszűkülése miatt eleve kénytelenek voltak szolgáltatásaikat szűkíteni. Az egyén egyetlen támaszává vált, az egyén és természetes közösségei közé éket verő állam maga vált gátjává az öngondoskodásnak. Valamint az állandó állami jelenlét miatt az egyén kezdeményező képessége, saját sorsán változtatni akarása is komoly károsodást szenvedett. (CASTEL, 1998) Ez utóbbi megállapításhoz is köthetően, egyre élesebben rajzolódott ki a munkanélküliséghez kapcsolódó passzív ellátások ellenőrző hatása, az úgynevezett munkanélküliségi csapda veszélye. A *segélyezés csapdahelyzetét* a segély és a munkába álláskor várható nettó jövedelem közötti szerény, munkavállalásra nem ösztönző nagysága, valamint a biztos segéllyel szemben bizonytalan és időszakos, idővel a segélyezési procedúra újraindításához vezető munkalehetőség alacsony motivációs ereje alakítja. (DAHRENDORF 1994)

Sorra jelentek meg a segélyezés negatív hatásait, a munkanélküliségi csapda működését igazoló és az ezek alternatíváit kereső elemzések. (EMMERIJ 1994, DAHRENDORF 1994, GIARINI 1995, CASTEL 1996, FOUCAULD 1996)

A 90-es évekre tehát végképp bebizonyosodott, hogy a foglalkoztatási gondok szociálpolitikai szemléletű kezelése nem jelent valós megoldást. A segélyezés nagyon nagy anyagi teher mellett jó, ha rövidtávú megoldást tud hozni. A munkájukat elvesztők anyagi megsegítése a munka elvesztéséből adódó hátrányoknak csak egy kis részét képes kompenzálni. Az éhenhalástól talán megóvhat, de nem adja vissza az ön- és közmegebecsülést, a megszakadt hálózati kapcsolatokat, a folyamatos tanulást és az egyént - a köz javát is szolgáló - fejlődésre serkentő életcélt. Valós megoldást csakis a maga komplexitásában értelmezett munka biztosítása adhat. A foglalkoztatáspolitikai és a vele egyre szorosabban összefonódó szociálpolitika fő céljaként *a munkába való (vissza)vezetést* tűzték ki.

Az alternatívák egyike *a segélyezés feltételeinek megszigorítása*. Így pl. az 1996.évi amerikai jóléti reform során a munkanélkülieknek járó segély folyósítását erős munkakeresési feltételhez kötötték, és időtartamát öt évben maximalizálták, valamint az anyagi ösztönzők növelésére különböző munkavállaláshoz kötött, úgynevezett jövedelemkiegészítő támogatásokat vezettek be. A reform – a gazdaság állapotának az 1990-es évek végén tapasztalt általános javulásával együtt – nagymértékben, 32–50 százalékkal növelte a korábban segélyekből élők munkakínálatát és 28–35 százalékkal a foglalkoztatását. (FIRLE R. – SCHARLE Á. – SZABÓ P.A. 2007)

A másik lehetséges alternatíva *az elsődleges munkaerőpiacra való visszajutás segítése a foglalkoztathatóság javításával*, pl. képzéssel, átképzéssel, utazási feltételek megteremtésével, áttelepülés segítségével. Az elsődleges munkaerőpiac felvevő képessége azonban korlátos, az előbbi megoldások egyes egyéneket juttathatnak jobb helyzetbe, kicserélődhetnek a munkanélküliek, de számottevően és tartósan a munkanélküliek számát csak akkor tudja csökkenteni, ha maga a gazdaság is látványosan dinamizálódik, tömegesen új munkahelyek jelennek meg.

Harmadik alternatívaként a gazdaság dinamizálódásának elmaradása, vagy késése esetén a munkanélküliek számára a központi vagy helyi kormányzat közpénzekből biztosíthat – leginkább átmeneti – munkalehetőséget. Ennek bevett formája a segélyezés és a valódi munkavégzés között elhelyezkedő *közfoglalkoztatás*. A közfoglalkoztatás eredetileg a közösség érdekét szolgáló állami-önkormányzati feladatok, fejlesztések költségeinek

munkával való megváltását szolgálta. Azokban a korszakokban kapott nagyobb hangsúlyt, melyekben a korábbi gazdasági és foglalkoztatási formák éppen átalakulóban voltak, s az átmenet ideje alatt keletkezett munkaerő-piaci kereslet-kínálati egyensúly, valamint az ennek következtében kialakult jövedelemhiány kikényszerítette a központi hatalom beavatkozását. (CSOBA 2010) Állandó foglalkoztatási formaként való működésének az állami költségvetés korlátai szabhatnak gátat. A közfoglalkoztatást, annak ellenére, hogy tagadhatatlanul csökkent a munkaerőpiacról kikerülő jövedelem-kiesését és stabilizálja a munka-központú társadalmakban a javak elosztásának szabályát, mindig is kemény kritikák illették és egyre inkább beigazolódott zsákutcás - sehová sem vezető - jellege. A közfoglalkoztatással szemben kritikaként hozzák fel, hogy (1) csak átmeneti jellegű, (2) nem vezet vissza az elsődleges munkaerőpiacra, (3) nem javítja a foglalkoztathatóságot, (4) zavarva a versenyt, tartós foglalkoztatási lehetőségeket szoríthat ki, (5) a szegénység társadalmi okait individuális okká alakítja. (CSOBA 2010)

Mindezzel együtt a közfoglalkoztatás hasznos lehet, mind az egyénnek, mind a közösségnek. Egyrésztől, jó szervezés mellett, szépül, épül, egészségesebbé és élhetőbbé válik a település, stabil marad a munka- ezáltal a közösségi morál. Másrésztől a foglalkoztatottak haszna, ha elvégzett munkáért a segélyeknél magasabb összegű munkabért kapnak, az elsődleges munkaerőpiacra való visszajutás esélyét növelő munkatapasztalatra tehetnek szert, példát mutatnak gyermekeiknek, a társadalom hasznos tagjának érezhetik magukat, ezáltal nő az önbecsülésük, és az egyén megbecsülése is a társadalom szemében. Mindezen pozitív hatások azonban csak optimális esetben teljesülnek. Rosszabb esetben a közfoglalkoztatás csapda, ami nem vezet sehová. Gyenge szervezés esetén nem állít elő értéket, nem növeli az elismertséget, sőt lehet, hogy még a segélynél nagyobb jövedelmet sem biztosít. A közfoglalkoztatásnak ugyanakkor méretbeli korlátai is vannak. Az állam és az önkormányzatok nem válhatnak a munkavállalók tömegeinek foglalkoztatójává.

A technológiai fejlődés és a globalizáció nyomán növekvő, a 2008-as válsággal felfokozott munkanélküliség kezelésére az eddig alkalmazott három módszer (segélyezés, foglalkoztathatóság javítása, közfoglalkoztatás) már elégtelen.

A feszültségek feloldásához vezető - RIMLER Judit (1999) által bemutatott - két út közül az első, a hagyományos értelemben vett (bér)munka területén a teljes foglalkoztatás irányába való elmozdulás, új területek feltárását követeli. Az ezt az – Európai Unió Lisszaboni Szerződésben is kitérő - utat preferáló elemzők a szolgáltatásokban, az atipikus foglalkoztatási módokban (részmunkaidős foglalkoztatás, távmunka, bedolgozás, alvállalkozás, önfoglalkoztatás, kölcsönmunka, munkakörmegosztás, határozott idejű szerződés) és – a magán- és közszféra korlátaival szembeállítva – a non-profit szektor foglalkoztatási szerepében, a közösségi szükségleteket kielégítő szociális gazdaság klasszikus bér munkára épülő változatában látnak tartalékokat.

Ma már az Európai Unió régi tagállamaiban a munkavállalók közel fele a három külön is nyilvántartott atipikus foglalkoztatási forma (részmunkaidő, határozott idejű szerződés, önfoglalkoztatás) valamelyikében dolgozik, és a jelenlegi keretek között, úgy tűnik, az EU ezt tekinti a foglalkoztatás-növelés leginkább járható útjának. (TÖRÖK 2006)

Mások, a fentiek túlhaladva, a második, a bér munka világtól eltávolodó, a munka fogalmát újraértékelő útra szavaznak. Azaz úgy vélik, a munkára épülő civilizációnk összeomlásának elkerüléséhez a munka fogalmának átértékelése szükséges. (ROBERTSON 1985, MARTIN – SCHUHMANN 1998, VOBRUBA 2000 idézi: CSOBA 2001) Az eddig domináns, az elsődleges munkaerőpiacra (tőkés gazdasági társaságok és közszféra) kötődő bér munka fogalma helyett a „társadalmilag hasznos tevékenység” fogalomra irányítják a figyelmet. Ebbe a fogalomkörbe beletartoznak mindazon tevékenységek, mely a közösségnek a

társadalmi újratermeléshez köthető igényeit és javát szolgálják, függetlenül azok gazdasági profítkéességétől és piaci alapú finanszírozhatóságától. A „munkahely” paradigmáját felváltja a „munka” paradigmája. (CSOBA 2006) Feloldódik a fizetett-nem fizetett munka kettőssége, a tevékenységet munkává a társadalmi újratermelésben játszott szerepe minősíti. A mai értelemben vett munkanélküliség értelmezhetetlenné válik, ha minden munkaképes egyént sikerül társadalmilag hasznos feladatok megoldásába bevonni.

A munkának a pénzért végzett bér munkától való elválasztása megoldhatja a tétlenség elkerülését, a társadalom / közösség iránti kötelezettség teljesítését, az önkifejezés problémáját, azonban súlyosan felveti a megélhetés biztosításának problémáját. Így vetődött fel a 80-as években a munkától független alapjövedelem biztosításának gondolata. Ezt a kilencvenes években – nem utolsó sorban a technikai fejlődés újraosztható jövedelemtermelésébe vetett remények szertefoszlása következtében – a keresőtevékenységgel kombinált alapjövedelemre épülő, ún. kettős gazdaság eszménye váltotta fel. Ennek veszélyeit, a rosszul fizetett munkavállalók körének szélesedéséből adódó káros következményeit felmérve jutott el a CSOBA Judit által idézett VOBRUBA a vegyes jövedelemre épülő munka- és jövedelemrendszer elméletéig. A VOBRUBA által felvázolt, bérjövdelemre, szociális juttatásokra, tőkenyereségre és saját munkára épülő vegyes jövedelmű gazdasági modellből CSOBA Judit a szolgáltatások cseréjének a modellbe való beemelését hiányolja. Miközben elismeri, hogy a bemutatott rendszer előnyei közé tartozik az, hogy „mind szélesebb réteg számára nyílik lehetőség arra, hogy képességei szerint tagozódjon be a munka világába, s nincs kötelezően előírva a nyolc óra és a képességeken felüli teljesítmény”, nagy veszélynek tartja, hogy „nem minden munkanélküli tud több forrásból jövedelmet szerezni” és ők megint csak marginalizálódhatnak. A szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy „A sokféleség a munkaidőben és a foglalkoztatási formákban érték differenciálódásra vezet, amelyet új szerveződési formáknak kell követniük. (CSOBA 2001)

1.3 Helyi foglalkoztatás-fejlesztés

A növekvő munkaerő-piaci egyensúlytalanságoknak a globalizáció kiterjedésével való együtt járása nem csupán a munka fogalmának újragondolására, de a megoldások lokális keresésére is felhívta a figyelmet. Sőt az alternatív foglalkoztatási kísérletek máig jellemzően helyi szintre fókuszálnak és kerülnek a munka világának nagyobb strukturális átalakításait. A 90-es évektől a kormányzatok által is támogatott helyi foglalkoztatási programok garmadája indult el Európában. A közvetlen minta a fejlődő országok fejlesztése során sok jó tapasztalattal járó helyi gazdaságfejlesztési törekvésekből származott. A Világbank, az ENSZ-UNDP, az OECD programjainak tapasztalatai beépültek az Európai Unió foglalkoztatási politikájába is és életre hívták a helyi foglalkoztatás új formáit.

A LEED (helyi gazdaság- és foglalkoztatás-fejlesztési) programok több mint harmincéves működése során számos, a helyi foglalkoztatás-fejlesztésben követendő alapelv és módszer fogalmazódott meg. (FROY – GIGUERE 2010) Ezek gerincét alkotják a következők:

- *Kvalifikált és rugalmas munkaerő képzése:* A jövő munkaerőjének képzésekor fokozott figyelmet kell fordítani arra, hogy alapvető képességekkel minden munkavállaló rendelkezzen, mivel ily módon könnyebben tudnak az egyes szektorok között mozogni, piacképesebbek lesznek. A közoktatásban és a munkaerőpiaci tréningekben egyaránt megjelenik ez a törekvés. A cél a tényleges élethosszig tartó tanulás és fontos feladat ez

egyéneket az új képzési lehetőségek megtalálásában segítő információs rendszer kialakítása.

- *Képességek hatékonyabb kihasználása és a minőség javítása:* Bár fontos a helyben elérhető állások mennyisége, azok minősége sem mellékes. A munkaadóknak fokozott figyelmet kell fordítani a jövőben is a dolgozók munkakörülményeire, bérezésére is, nem elég pusztán munkalehetőséget biztosítani számukra, a munkahelynek komfortosnak is kell lennie. A különböző munkaügyi szervezetek, tanácsadó vállalatok, a kormányzati politikák összehangolása nagyban hozzájárulhat a folyamat előmozdításához.
- *Szakmai előremenetel és életpálya-meghatározás:* A dolgozók motivációja szempontjából fontos lehet a hivatali ranglétrán való előrelépés lehetőségének megteremtése. A kevésbé kvalifikált dolgozók számára gyakran nem elérhető a feljebb lépés, megragadnak az alsóbb szinteken és beleszürkülnek a mindennapi munkavégzésbe. Segíteni kell az emberek továbbképzését, hogy számukra is elérhetőbbek legyenek magasabb pozíciók, ha kiérdemlik. Az állami szervezetek dolgoznak a rendszer kialakításán, együttműködve oktatási intézményekkel, vállalatokkal, karrier-tanácsadókkal. A rendszer átláthatóbbá teszi a munkakeresletet és munkakínálatot is.
- *A növekedés új területeinek megtalálása és támogatása:* Az új munkahelyek megteremtése szempontjából fontos a gazdaság jövőbeni növekvő szektorainak feltérképezése. A leendő húzóágazatokban érdemes előre képezni a munkaerőt. Így, amikor szükség lesz rájuk, azonnal bevethetőek. Ilyen lehet a mai tendenciákat figyelembe véve a „zöld szektor”, az egészségügy és a szociális ellátás. Külső és belső tényezőket egyaránt figyelembe kell venni, a „rugalmas specializáció” lehet a megoldás.
- *Jó helyi kormányzás:* A helyi irányítás szerepe elengedhetetlen a munkahelyteremtésben. A kormányzásnak szükíteni kell a prioritásokat, megbízható információkra alapozva, széleskörű partneri együttműködést kell kialakítani az állami és a magánszféra szereplői között, összetartó közösségekkel erős társadalmi tőkét kell kovácsolnia, s mindezt hosszú távon.

A helyi foglalkoztatás feltörekvő, a fenti alapelveknek megfelelő, azokat együttesen szolgáló eszköze a *foglalkoztatási paktum*. Ez egy szerződésben rögzített, az együttműködő partnerek között területi jelleggel, előre meghatározott célokkal létrejövő együttműködés. A célok között első rendűek a munkahely biztosítása, a foglalkoztatási színvonal emelése és a munkahelyteremtés. Az Európai Unió tagállamaiban - kísérleti jelleggel - 1997-ben hozták létre az első foglalkoztatási paktumokat, s azok sikere után az ilyen jellegű projektek beépültek a Strukturális Alap, azon belül az Európai Szociális Alap támogatási rendszerébe. Azóta a legjobb gyakorlatként, követésre méltó jó példaként emlegeti az Európai Unió a foglalkoztatási paktumokat, mivel ezek a helyi, megyei vagy regionális szintű együttműködések konkrét, kézzel fogható módon járulnak hozzá a gazdasági aktivitás és a foglalkoztatási szint növeléséhez.

Az alternatív munkaerőpiaci szolgáltatások helyi rendszereinek kiépítését és működtetését segítik az Európai Unióban az ESZA által támogatott, a közfoglalkoztatáson túlmutató, ún. többdimenziós programok. Ezek közös jellemzői CSOBA Judit (2006) elemzése szerint, hogy

- Többdimenziósak. A munkaerő-piaci hátrányok több típusának kezelése folyik ugyanazon program keretein belül.
- Nem feltételezik a készségek meglétét, hanem törekednek azok kialakítására és megszilárdítására.
- Főként a strukturális munkanélküliség kezelésére alkalmasak.
- Nagy létszámú, de differenciált élethelyzetű csoportokat tételeznek, melyekből alapos kiválasztási procedúra segítségével megalkotott kiscsoportokban dolgoznak.

- A feladat: szakismeretek elsajátítása után szakmunka.
- A foglalkoztató: többnyire civil szervezetek.
- A források: koordinált forrásfelhasználás hazai és EU-s alapokból.
- A feladatvégzés: a szocio-ökonómiai gazdaságban és a versenyszférában.
- A továbbfoglalkoztatás mértéke magas: 70 % fölötti.
- Célja: hosszú távú jövedelem biztosítása, új készségek fejlesztése.
- Hatása: hosszú távú, stratégiai jellegű.
- Presztízse: magas, motiváltság magas és belső.

A fentebbi, jellemzően az első gazdaság munkahelyeinek megőrzését és bővítését célzó alapelvek és eszközök mellett a helyi foglalkoztatás *szolidáris gazdaságba illeszkedő irányai* is kirajzolódnak. Egyre több közgazdász fogalmazza meg, hogy a „munkátlanág” kihívására a válasz a gazdaság társadalomba való beágyazásával, a profitért folytatott versenyre épülő gazdaságnak egy szolidárisabb gazdaságra való átállításával adható meg. (GIDDENS 1999, SOROS 2001) A szolidaritás alatt a társadalom tagjai, a gazdaság szereplői által másokért / egymásért vállalt felelősség érvényesülése értendő.

A *szolidáris gazdaság* korunkra jellemző megnyilvánulási területeiként az adósságállományok kezelését, a kölcsönös előnyök alapján működő kereskedelmet, az etikus finanszírozást, a szociális vállalkozásokat, a nemek, ember fajták, etnikai és vallási csoportok közötti esélyegyenlőséget, a fiatalok érvényesülésének engedését, a tudatos fogyasztást, a politika és a civilek közötti párbeszédet, a közösségek által birtokolt területek és erőforrások védelméhez, a saját piacok menedzseléséhez való jogot – napjaink megannyi égető témáját lehet beazonosítani.

A társadalomba beágyazott gazdasági modellt szokás *social economy*-nak nevezni (amit magyarra - helytelenül, a társadalmi tartalmat a magyar nyelvben annál szűkebb értelmű szociálisra csökkentve - szociális gazdaságnak fordítottak).

A *social economy* egyszerre jelenti a neoliberais, csak a piaci és a közszereplőkkel számoló gazdasági modell egy, a szereplők közötti szolidaritásra épülő alternatíváját és az Európai Unióban tekintett szűkebb, a piacgazdaságban mintegy kiegészítő gazdaságként működő, a harmadik szektorhoz kötődő gazdasági tevékenységeket. Az értelmezések két ponton megegyeznek. Egyfelől olyan gazdasági tevékenységet feltételeznek, mely az üzleti célokkal szemben nem a profit szerzésére törekszik. Másfelől, ezen gazdasági tevékenységek meghatározásában és működtetésében kiemelt szerepet tulajdonítanak a közösségeknek.

Az OECD alulfejlett területek fejlesztését támogató politikájában visszatükröződő értelmezés szerint a szociális gazdaság a piacgazdaság részeként, de azon belül non-profit módon működik. Gazdaság, amennyiben szereplői valós szükségletek kielégítése érdekében gazdasági tevékenységeket végeznek, ám ezek a szereplők a legkülönbözőbb szervezetek: szövetkezetek, kölcsönös pénztárak, alapítványok és minden olyan szervezet, melynek nem a profitszerzés az elsődleges célja. A profit szerzés helyett céljaik jellemzően a rugalmas foglalkoztatási alternatívák kialakítása, a polgárok lefedetlen szükségleteinek kielégítése, a polgárok aktív részvételének erősítése, az emberi jogok védelme, részvétel a helyi fejlesztési politika kidolgozásában és a szociális együttműködés javítása. Azokra a területekre törnek be, melyek sem a vállalkozások, sem a közszféra által nem lefedettek. A szociális gazdaság Galliano szerint olyan útkeresztződésnek is tekinthető, ahol a fejlesztési és foglalkoztatási politikák találkoznak. (GALLIANO 2003)

A szociális gazdaság legfontosabb sajátosságai:

- a szolidaritás és az állampolgári aktivitásba való egyéni bevonás alapelvein alapul;
- kiváló minőségű állásokat és jobb életminőséget hoz létre, a vállalkozás és a munka új formáihoz alkalmas keretet nyújt;

- fontos szerepet játszik a helyi fejlődésben és a szociális kohézióban;
- szociálisan felelős;
- a demokrácia egyik tényezője;
- hozzájárul a gazdasági piacok stabilitásához és pluralizmusához;
 - megfelel az Európai Unió prioritásainak és stratégiai céljainak: szociális kohézió, teljes foglalkoztatás, harc a szegénység és a kirekesztés ellen, résztvevői demokrácia, jobb irányítás és fenntartható fejlődés. (KARÁCSONY 2003)

Az Európai Unió szociális politikájában a szociális gazdaság elsősorban a foglalkoztatáspolitikához kapcsolódóan jelenik meg. A szociális gazdaságot olyan szektorként határozták meg, amely a kirekesztettség által veszélyeztetettek számára biztosít munkalehetőséget, a szociális szektorban pedig segítséget nyújt új, független üzleti tevékenységek létrehozásához. Nem azonosítható a nonprofit szektorral, s nem választható el sem a közszférától, sem a versenyszférától (NEW JOBS IN EUROPE, 1999). Hozzájárul a hatékony piaci verseny kialakulásához, új megközelítést vezet be a vállalkozási és foglalkoztatási formákra vonatkozóan, munkahely-teremtési potenciállal rendelkezik, új igényeket elégít ki, működése nagyrészt a tagság által végzett tevékenységeken alapszik, igényli az állampolgári részvételt és az önkéntes munkát, erősíti a szolidaritást. A jelenlegi értelmezés inkább a szervezetek gazdaságélénkítő és foglalkoztatási helyzetet javító tevékenységén keresztül ragadja meg szektor jelentőségét, mivel az európai közösség a vállalkozókészség („entrepreneurship”) és munkahelyteremtés („jobs”) forrásaiként számít rájuk olyan területeken, ahol ezekre a „hagyományos” vállalkozások már nem lennének képesek.

A helyi szükségletek kielégítésére épülő, erős foglalkoztatási céllal bíró szociális gazdaság (egyben az alternatív vagy közösségi foglalkoztatás) jellemző területei:

- Szociális szolgáltatások
- Településüzemeltetés
- Informatikai és kulturális szolgáltatások
- Erdőépítés és gondozás
- Tájfenntartó gazdálkodás
- Mezőgazdasági és erdészeti termékek feldolgozása
- Kézműipar
- Turizmus
- Kisipar.

Ezek a területeken a hátrányos helyzetű munkaerőt foglalkoztató szociális vállalkozások mellett a közösségi összefogást és célokat hangsúlyozó közösségi vállalkozások, valamint a háztartások önfenntartását erősítő főlöselegét piacra juttató, az önfoglalkoztatók pozícióit javító szövetkezetek egyaránt működhetnek. E formációk sikere nem mérhető kizárólag a gazdasági teljesítmény fogalmi szerint – ami természetesen szükséges a célok eléréséhez –, mivel ezek a gazdasági teljesítmény mellett nagyon jelentős társadalmi integrációs, illetve értékteremtő, értékközvetítő és értékmegőrző funkciót is betöltenek (önsegély, egyéni felelősség, demokrácia, egyenlőség, igazságosság, szolidaritás).

A szociális gazdaságot alkotó szociális vállalkozások jellemzője, hogy:

- 1) *Úgy kívánnak társadalmi célokat szolgálni, hogy gazdasági és kereskedelmi tevékenységeket végeznek.*
- 2) Mindannyian *nonprofit* szervezetek abban az értelemben, hogy a megtermelt profitot visszaforgatják a vállalkozás gazdasági tevékenységébe, vagy más módon használják fel a vállalkozás társadalmi céljainak eléréséhez.

- 3) Olyan a jogi felépítésük, hogy a vállalkozás tokéje és felhalmozott vagyona nem egy magánszemély tulajdona. *Azoknak az embereknek, területeknek a javára használják fel* ezt a vagyont és tokét, akiknek támogatása amúgy is a vállalkozás társadalmi céljai között szerepel.
- 4) Szervezeti felépítésük ösztönzi a tagok *együtműködésen alapuló* teljes részvételt, azonos jogok mellett.

A szociális vállalkozási szektor egyik további jellemzője az, hogy ösztönzi a szociális vállalkozások és más szervezetek *kölcsönös együtműködését* a szélesebb társadalmi és helyi gazdaságon belül. (BIRKHÖLZER 2000)

A szociális gazdaság egyik működési formája a szövetkezeti munkamód, amelyet 1995-ben Manchesterben így határoztak meg: *„A szövetkezetek olyan személyek autonóm társulásai, akik önkéntesen egyesültek abból a célból, hogy közös gazdasági, társadalmi és kulturális céljaikat közös tulajdonuk és demokratikusan irányított vállalkozásuk útján megvalósítsák”*.

A szociális szövetkezet tevékenységében meghatározó jellegű a társadalom leszakadó rétegei helyzetének javítására való törekvés, de ez nem jelenti azt, hogy csak álláskereső vagy egyéb más módon hátrányos helyzetben lévő tagjai lehetnek, illetve, hogy csakis szociális szolgáltatását végezhetnék. A szociális szövetkezet egy közösségi vállalkozás. Az különbözteti meg a szokványos nonprofit vállalkozásoktól, hogy itt a keletkező nyereség a tagok között a részjegy arányában felosztható, viszont a nyereség egy részét a közösségi alapon különítik el, amiről a közgyűlés dönt, hogy ennek hány százalékát kell befizetni. Ebből a pénzből a tagok kulturális, szociális és egyéb igényeit lehet finanszírozni.

A szolidáris gazdaságba hajló kezdeményezések sorában jelentek meg a pénzforgalmat kiváltó, a munka-cserére épülő szívességi bankok, LETS körök, majd helyi pénz-rendszerek.² 1983-ban Kanadában indult az első LETS rendszer, azóta 5-10 ezer kör jött létre szerte a világon. A legnagyobb ilyen jellegű rendszer a BlueMountains (Kék Hegyek) az ausztráliai Új-Dél-Walesben, több mint 2000 tagot számlál, de egy átlagos körnek általában néhány száz tagja van. Nagy-Britanniában a 90-es években mintegy 400 LETS közösség jött létre, együtműködésüket a LETSlink nevű országos hálózat segíti. Nagyon sok helyen a városi és térségi önkormányzatok is támogatják a körök létrejöttét. Ma már szinte az összes Nyugat-európai országban működik néhány kör. Kelet- és Közép Európában a körök kiépülése az ezredforduló táján indult el.

A szociális gazdaság megjelenése és hatékony működése feltételezi tehát, hogy egy adott térségben létezik:

- valamilyen termék vagy szolgáltatás iránti kielégítetlen szükséglet, amelyet sem a vállalkozói, sem az önkormányzati, ill. állami szektor nem tud kielégíteni,
- szabad, a másik két szektor által lekötetlen, ugyanakkor munkavégzésre motivált munkaerő,
- a szolidaritás, a bizalom, a kapcsolatok által felhalmozott, mozgósítható társadalmi tőke bizonyos küszöböt meghaladó mennyisége,
- a speciális menedzsment képességekkel bíró szakemberek és az őket összefogó szervezeti háttér.

Elmaradott térségekben a szociális gazdaság láthatóan több ponton előnyhöz jut. Egyrészt mivel a vállalkozói és rendszerint a közszféra is fejletlen, bőven van olyan terület, melyet

² A LETS rövidítés többféle jelentéssel bír. Eredetileg Local Employment and Trading System (helyi foglalkoztatási és kereskedelmi rendszer), de használják Local EnergyTransfer System, Local Exchange TradingScheme (helyi cserekereskedelmi rendszer) jelentéssel is. A különböző elnevezések mögött azonos filozófia és hasonló módszerek állnak.

azok nem tudnak lefedni. Másrészt a gyenge foglalkoztatási potenciál miatt a bőséges szabad munkaerő is biztosított. Harmadrészt a tradicionálishoz közelebb álló helyi társadalmakban a szegénység ellenére - sőt éppen amiatt - gyakorta erősebb a szolidaritás. (Ezen összefüggés azonban egyáltalán nem általánosítható, számos empirikus vizsgálat utal az elmaradott térségek helyi közösségeinek széthullására, a bizalom gyengülésére is.) Gond lehet a munkaerő motiváltságával és a felhalmozott társadalmi tőkével is. Végképp gondot jelent a szociális gazdaság szervezésére, irányítására képes szervezeti kapacitások és személyi kompetenciák hiánya.

A szociális gazdaság semmiképp sem csodaszer, amitől minden munkaerő-piaci és szociális problémára megoldást várhatunk. De kétségkívül rejlenek benne lehetőségek, melyeket javunkra fordíthatunk. Mint ahogyan azt más országok már megtették. Ezzel egyfelől jobb életfeltételeket kínálnak a háztartásoknak, – másfelől ösztönzik és bővítik a foglalkoztatási lehetőségeket. Hiszen olyan fogyasztó-közeli, helyhez és időhöz kötött tevékenységekről van szó, amelyek a nemzetközi piacba nem integrálhatók, s így védettek a nemzeti munkahelyeket veszélyeztető nemzetközi konkurenciától. A fejlett országokban az ezredfordulóra 8-10%-os részt képviselt a szektor a foglalkoztatásban. (CSOBA 2007)

2. A szociális gazdasággal kapcsolatos fogalmak, értelmezések

A 20. század végére a fejlett országokban a versenyszférán és közszférán kívül eső harmadik szektor a gazdasági és társadalmi fejlődés nélkülözhetetlen tényezőjévé vált. Növekvő jelentősége ellenére csak nehezen tisztulnak le a témához kapcsolódó fogalmak.

2.1 A szociális/közösségi szektor és szervezetei

A napjainkban legelterjedtebb gazdasági modellben három gazdasági szektor működik egymás mellett, melyek eltérő célokkal és motivációkkal rendelkeznek, de közös jellemzőjük, hogy tevékenységükkel valamilyen gazdasági-társadalmi szükségletet elégítenek ki.³

- *A versenyszféra* szervezeteit a profitszerzés motiválja, a szükségleteket termékek és szolgáltatások előállításával elégítik ki.
- *A közszféra* a közérdek szolgálatát helyezi előtérbe, közfeladatokat lát el, ezáltal valamilyen közös, társadalmi szükségletet elégít ki.
- *A harmadik szektor* közösségi, szociális célok érdekében végzi közérdekű tevékenységét, miközben olyan társadalmi és gazdasági igényeket elégít ki, melyre a másik két szektor nem képes.⁴

A harmadik szektor országonként más-más formát ölt a helyi kulturális, történelmi, politikai és gazdasági viszonyok függvényében. E struktúrák tehát nem véletlenszerűen alakulnak ki, azokat az adott körülmények és a helyi feltételek együttesen határozzák meg. (NÁRAI 2004)

A versenyszférától és a közszférától különálló, harmadik szektorhoz tartozó szervezetek a szakirodalomban hol civil szervezetekként, hol nem-kormányzati, hol pedig non-profit szervezetekként jelennek meg. A különböző elnevezések különböző nézőpontokat és abból adódó hangsúlyokat takarnak. Az állampolgári kezdeményezések jelentőségét hangsúlyozók a szektort *civil társadalomnak*, öntevékeny szervezeteknek, társadalmi önszerveződéseknek nevezik. A *harmadik szektor* elnevezést azok használják, akik a szektor önállóságát kívánják hangsúlyozni. A *nem kormányzati* elnevezéssel kimondottan a kormányzattól való függetlenséget szeretnék kiemelni. A *non-profit* megnevezést alkalmazók pedig a profitszétosztás tilalmát helyezik előtérbe (KUTI 1998).

A szférával foglalkozó nemzetközi és hazai gyakorlatban leginkább használatos nonprofit definíció L. M. Salamon amerikai közgazdász és munkatársai nevéhez köthető. A szektort a „*nonprofit*” elnevezéssel illeték, mivel vizsgálataik szerint a szektor szervezeteinek közös jellemzője az, hogy a megtermelt profitot visszaforgatják a tevékenységük végzéséhez, és nem osztják szét tulajdonosaik közt. A nonprofit szervezetek jellemzői közé tartozik emellett a bizonyos fokú intézményesültség, a kormányzati szervektől való függetlenség, az önkormányzás, az önkéntesség és a politikai-hitéleti tevékenységtől való tartózkodás. (SALAMON-ANHEIER 1995). Fontos tehát hangsúlyoznunk, hogy az állami, önkormányzati intézményrendszer számos, gazdaságilag nonprofit működésű eleme (oktatási-nevelési intézmények, könyvtárak, múzeumok, önkormányzatok) nem értendő a nonprofit szektorba tartozónak. A nonprofit szektor a civil társadalom részét képezi, amely a hivatalos (állami) fórumokon kívül álló állampolgári tevékenység szférája, ahol az egyes egyének

³ A társadalom alapvető alrendszeréről van szó, mint szektorokról, és nem a közgazdasági felosztásról, amely alapvetően más tartalommal használja e fogalmat, és a gazdaság egyes szegmenseit érti az egyes szektorok alatt (ipar, mezőgazdaság, tercier ágazatok).

⁴ Meg kell jegyeznünk, hogy létezik más felosztás is. Így pl. *Az ENSZ ajánlásán alapuló gazdaságstatisztikai módszertan* öt szektorra osztja a gazdaságot, melyek: 1. a háztartások, 2. a pénzügyi szervezetek, 3. a vállalatok, 4. a közintézmények és 5. a háztartásokat segítő nonprofit szervezetek. Eszerint nonprofit az a szervezet, amely szolgáltatásait elsősorban a háztartások számára nyújtja, profitszerzési szándék nélkül.

autonóm célokat követve, önmagukat közösséggé szervezve, érdekeiket érvényesíteni kívánó aktív cselekvőként jelennek meg (BŐHM 1999).

A fenti, nemzetközi gyakorlatban elterjedt értelmezéstől eltérően, a magyar jogszabályok szerint minden olyan nem profitcélú szervezet (alapítvány, egyesület, az egyesületekhez hasonlóan szabályozott egyéb társadalmi szervezet, közalapítvány, köztestület, közhasznú társaság, önkéntes kölcsönös biztosítópénztár) a nonprofit szektor részének tekintendő, amelyet a Polgári Törvénykönyv rendelkezéseivel összhangban önálló jogi személyként bejegyeztek. Ez a megközelítés tulajdonképpen a politikai pártokat és az egyházakat is a nonprofit szektor részének tekinti.

A társadalmi szereplőkre vonatkozó magyar *statisztikai* megközelítés már szűkebb a jogi értelmezésnél, mivel sem az önkéntes kölcsönös biztosítópénztárakat, sem a politikai pártokat, sem az egyházakat nem tekinti a non-profit szektor részének.

A *nemzetgazdasági-statisztikai* megközelítés szerint a nonprofit szektorba azok a statisztikai definíciónak megfelelő szervezetek tartoznak, amelyek alapvetően a lakosságot szolgálják, döntően magántámogatásból finanszírozottak, bevételszerző tevékenységet csak korlátozottan folytatnak, így például a főképp díjbevételeikre támaszkodó nonprofit szolgáltatóknak minősülő közhasznú társaságok, vagy a döntően állami támogatásból élő szervezetek, közalapítványok nem a nonprofit szektorban veendő számításba. Viszont a statisztikai definíciónak nem, de a tágabb jogi értelmezésnek megfelelő szervezetek közül a politikai pártokat és az egyházakat e megközelítés a háztartásokat segítő nonprofit szervezetek körében veszi figyelembe (*Nonprofit szervezetek...* 2002, 19–20).

2.2 A szociális gazdaság

A brit értelmezés szerint a harmadik szektort a szociális gazdaság, a karitatív alapon működő szervezeteket magába foglaló közösségi gazdaság és az informális gazdaságot, családi, önellátó tevékenységeket tartalmazó árnyékgazdaság együttesen alkotja. Az egyes alszektorok között nem lehet éles határvonalat húzni, inkább a szociális és a közösségi gazdaság, valamint a közösségi-, és árnyékgazdaság közti átfedések a jellemzőek (Conscise, 2000).

Az Európai Unió értelmezése szerint a szociális gazdaság az a szektor, amely a kirekesztettség által veszélyeztetettek számára biztosít munkalehetőséget, a szociális szektorban pedig segítséget nyújt új, független üzleti tevékenységek létrehozásához. Nem azonosítható a nonprofit szektorral, s nem választható el élesen sem a közzsférától, sem a versenyszférától (New jobsin Europe, 1999). Hozzájárul a hatékony piaci verseny kialakulásához, új megközelítést vezet be a vállalkozási és foglalkoztatási formákra vonatkozóan, munkahely-teremtési potenciállal rendelkezik, új igényeket elégít ki, működése nagyrészt a tagság által végzett tevékenységeken alapszik, igényli az állampolgári részvételt és az önkéntes munkát, erősíti a szolidaritást. (EU-SocialEconomy)

Galliano szerint a szociális gazdaság a harmadik szektor szervezeteinek komplex világát és kapcsolatrendszerét fejezi ki, fő céljai és tevékenységei a rugalmas foglalkoztatási alternatívák kialakítása, a polgárok aktív részvételének erősítése, az emberi jogok védelme, a társadalmi együttműködés javítása és részvétel a helyi fejlesztési politika kialakításában. Olyan gazdaságról van szó, melynek szereplői a szövetkezetek, kölcsönös pénztárak, alapítványok és minden olyan szervezet, melynek nem a profitszerzés az elsődleges célja. Összetett jelenség, mely a gazdasági, társadalmi és szociális igények között helyezkedik el. Olyan útkeresztződésnek is tekinthető, ahol találkozik a fejlesztési és a foglalkoztatási politika. (GALLIANO 2003)

A szociális gazdaság alapértéke, hogy tevékenységét nem az egyén, hanem a közösség javáért végzi, igyekszik elősegíteni a területi alapon vagy közös érdekek mentén szerveződő közösségek kiépülését. A szociális gazdaságban dolgozó emberek együttműködnek a közös haszon érdekében, a szervezetek működésével, irányításával kapcsolatos döntés joga a lehető legalacsonyabb szintet illeti meg, a szervezet irányításában résztvevők szavazati joga egyenlő. A szociális gazdaság integrálja a gazdasági, szociális, kulturális és környezeti összetevőket. A társadalom jelenlegi és jövőbeni jóléte érdekében a szociális gazdaság tiszteli és igyekszik megőrizni a humán és ökológiai diverzitást, tevékenysége végzése során igyekszik védeni és megőrizni az erőforrásokat a jövő generációi számára. A szociális gazdaság szervezeti szociális szempontból hasznos munkát végeznek, ezáltal javítják a közösség életkörülményeit, a munkában részt vevőknek megfelelő munkakörülményeket és elfogadható javadalmazást biztosítanak. Az emberek igényeinek és szükségleteinek kielégítése elsődlegességet élvez a tőke megtérülésével szemben, a szociális gazdaság eredményessége az egyénekre és a társadalomra gyakorolt hatásban mérhető le (KAY 2002).

A szociális gazdaság előnyei elsősorban a hagyományos, szociális szolgáltatást nyújtó szervezetekkel szemben nyilvánulnak meg. Mivel szorosabban kapcsolódik egy adott közösséghez, *jobban ismeri a potenciális felhasználók és az alkalmazottak szükségleteit. Innovatívabb, kreatívabb és rugalmasabb*, mint a merevebb, hierarchikus felépítésű, szolgáltatásokat nyújtó szervezetek. A szociális gazdaság szervezetei által nyújtott szolgáltatások *ki tudják elégíteni egy heterogén közösség igényeit*, amire a standardizált, az átlagra szabott szolgáltatásokat nyújtók nem képesek. Jelentős előnynek számít az önkéntes, ingyenes munka alkalmazása, hiszen az önkéntesek által végzett munka nem csupán azért fontos, mert csökkenti a költségeket és a növeli a termelékenységet, hanem azért is, mert az önkéntesek munkájukat egyfajta küldetésnek tekintik, így kellő kontrollt gyakorolnak a szervezet működése felett. Mind a vezetők, mind az alkalmazottak *elkötelezettek* és képesek azonosulni a szervezet céljaival, még ha kevesebbet is keresnek, mint ha a verseny-, vagy közsférában dolgoznának (CAMPBELL 1999).

A szociális gazdaság szervezetei a vállalkozás és munkahely-teremtés lényeges forrásai azokon a területeken, ahol egyébként a hagyományos, piaci vállalkozások nem lennének életképesek. A szövetkezetek különösen a bankszektorban, a mezőgazdaságban és a kiskereskedelemben jelentősek. A kölcsönös társaságok fő tevékenysége elsősorban a biztosítás és a hitelnyújtás, míg az egyesületek és alapítványok az egészségügyi és szociális ellátás, sport és rekreáció, kultúra, környezetvédelem, emberi jogok, fejlesztési segélyek, fogyasztóvédelem, oktatás, képzés, kutatás területén tevékenykednek (EU-SocialEconomy).

2.3 *A szociális és közösségi vállalkozások*

Tágabb értelemben úgy fogalmazhatunk, hogy a szociális gazdaság „építőkövei” a szociális vállalkozások. Az Egyesült Királyság nemzeti szociális vállalkozás-stratégiájában a következő definíciót adták: *„a szociális vállalkozás elsődlegesen társadalmi célokkal bíró szervezet, mely nyereségét főként ettől a céltól - s nem a tulajdonosok vagy részvényesek profitmaximalizálási szempontjait figyelembe véve - vezérelve fekteti be újra üzleti tevékenységének vagy a közösség fejlesztésének érdekében.”* (Social Enterprise: a strategy for success, 2002). A szintén Egyesült Királyságbeli Social Enterprise Coalition meghatározása szerint a szociális vállalkozás olyan gazdasági szervezet, amely társadalmi célból végzi üzleti tevékenységét. Nem jogi szervezeti formája, hanem természete határozza meg, vagyis társadalmi céljai és eredményei, a struktúrájában és irányításában megjelenő társadalmi misszió és a profit-felhasználás módja (Social Enterprise Coalition).

A szociális vállalkozás jellemzőit az EMES projekt⁵ keretében a kutatók gazdasági-vállalkozói és társadalmi ismérvek szerint határozták meg. A legfontosabb gazdasági-vállalkozói kritérium a folyamatos termék-előállító, szolgáltatásnyújtó tevékenység. A szociális vállalkozásoknak jelentős gazdasági kockázattal kell szembenézniük, hiszen rendszerint más jellegű finanszírozási forrásokra kell támaszkodniuk mint az üzleti vállalkozásoknak vagy a közintézményeknek. Igyekeznek minimális szinten tartani a fizetett munka mértékét, s minél nagyobb mértékben igénybe venni önkéntesek segítségét. A szociális vállalkozások gazdasági ismérvei közé tartozik még az önállóság és a más szervezetektől való függetlenség is. A szociális vállalkozások között nem csak nonprofit szemléletűek vannak, egyes szervezettípusoknál korlátozott mértékben lehetőség van a profit szétosztására. A társadalmi jellemzők között az egyik legfontosabb, hogy a szociális vállalkozások a közösséget szolgálják, törekszenek arra, hogy helyi szinten elősegítsék a társadalmi felelősség kialakulását. A szociális vállalkozásokat egy közösséghez tartozó, azonos célokkal, igényekkel rendelkező emberek alapítják. A döntéshozatalban való részvétel nem függ a tőkerészesedéstől, érvényesül az egy ember egy szavazat elve. A fogyasztói képviselő és részvétel, a stakeholder orientáció és a demokratikus vezetés a szociális vállalkozások további lényeges ismérvei (EMES European Network).

A szociális vállalkozások a normál vállalkozásoktól leginkább abban különböznek, hogy célcsoportjaik tartós munkanélküliek, ezen belül gyakran megváltozott munkaképességűek. A foglalkoztatási társágtól pedig a foglalkoztatottak viszonylagos állandósága különbözteti meg. Tulajdonképpen bármilyen területen indíthatnak vállalkozást, aminek perspektivikusan piaca lehet és ez esetben a szociális azt jelenti, hogy (pl. Alsó-Szászország esetében öt évig) támogatásban részesülnek. A támogatás általában csökkenő mértékű és cél, hogy idővel meg is szűnjön, a tevékenység önfenntartóvá tudjon válni, de ha ez nem lehetséges, a támogatás hosszú távon is fennmaradhat. Az így kifizetett támogatás még mindig kisebb mértékű mint amit szociális segélyezésre kellene fordítani és a helyi társadalmi viszonyokra kiható mentális hatás is lényegesen kedvezőbb.

Magyarországon a 90-es évek elején indult szociális földprogram tekinthető egy speciális, a legszegényebb településeket érintő szociális vállalkozásnak. A művelésre alkalmas földterület és a kedvezményesen biztosított művelési szolgáltatások formájában jutnak a kedvezményezettek olyan támogatáshoz, amihez saját munkaerejüket hozzátéve, a befektetett munkáért természetbeni, a család életvezetését megkönnyítő fizetség illeti meg őket.

A közösségi vállalkozásokat a szociális vállalkozástól a munkahelyek védettségének kisebb foka, a szövetkezetektől és a magánvállalkozásoktól pedig a tulajdon kérdése különbözteti meg. A piaci körülmények között gazdálkodó közösségi vállalkozásban közös tulajdonlás van, ami megoszlik a dolgozók ill. a vállalkozást létrehozó közösség között. A vállalkozás során keletkező profit az adott közösséget gazdagítja, ami azt további közérdekű tevékenységekbe, szolgáltatásokba forgatja azt vissza, azaz valójában non-profit szervezetként működnek. A közösség jólétének növelése az elsődleges cél, melyen belül a foglalkoztatás, ehhez kapcsolódva a közösség morális szintjének és önbecsülésének javulása, valamint a korábban hiánypótló szolgáltatások legalább önfenntartó módon történő nyújtása a legfontosabb előny. (FREY 1998)

⁵Emergence of Social Enterprise in Europe (EMES) címmel végzett közös kutatást néhány, a harmadik szektor elméleti és gyakorlati jelentőségét vizsgáló európai kutatóközpont 1996-1999 között. Az együttműködés eredményeként jött létre az EMES European Research Network.

2.4 Szövetkezetek

A szociális gazdaság karakterisztikus elemei az egyéni termelők által létrehozott szövetkezetek. A szövetkezet non-profitnak számít, mivel nem törekszik profitszerzésre, a tevékenysége nyomán keletkező eredményből csak korlátozott, a szövetkezetben végzett tevékenység mennyiségével arányos részesedést fizet a tagoknak, ha egyáltalán fizet.

A szövetkezetek elterjedését vizsgálva megállapítható, hogy a nyugat-európai országokban 80-as évektől, az Amerikai Egyesült Államokban a 90-es évektől reneszánszukat élik. Jellemző, hogy az Egyesült Királyságban 1979 és 1994 között a szövetkezetek száma 400-ról 8000-re, a mögöttük álló emberek száma pedig 1500-ról 150 ezerre emelkedett. Ez volt az az üzleti forma, amely a recesszió időszakában is növekedést tudott felmutatni. Másik jellemző adat, hogy az Amerikai Egyesült Államokban 120 millió olyan ember él, akinek az életét valamilyen formában befolyásolja valamilyen szövetkezet. (4500 mezőgazdasági, 19000 takarékszövetkezet, 7000 fogyasztási, 2500 lakásszövetkezet, valamint: bölcsődék, biztosítók, kézműipari üzemek, egészségházak, temetkezési vállalatok, telefontársaságok, elektromos művek, taxi-vállalatok, üdülők, éttermek működnek szövetkezetként.) Szövetkezeteket szinte minden szolgáltatásban hoztak már létre. Minden 6 amerikai farmerből 5 tagja egy vagy több szövetkezetnek. A farmerek szövetkezeteken keresztül értékesítik a tejtermelés 82%-át, a gabona 30%-át, a zöldség és gyümölcs 29%-át, a hús 7%-át, az összes termék 25%-át. Ugyanakkor szövetkezeteken keresztül szerzik be a műtrágya 36%-át, az üzemanyag 35%-át a növényvédő szerek 34%-át, a takarmány 19%-át, a vetőmag 15%-át, összes vásárlásaik 20%-át. A szövetkezetek a legnagyobb munkáltatók és adófizetők sok vidéki településen.

A mezőgazdasági szövetkezés megerősödéséhez Nyugat-Európában gazdasági szükségszerűség vezetett. Az utóbbi évtizedekben az Európai Unió és tagországai rendkívüli módon felerősítették a minőségi versenyt az egyes termelők között, ugyanakkor a belső vámhatárok lebontásával - a nemzeti kvóták ellenére - exportlendületet adtak számukra. Ezt a lendületet azok az országok tudják kihasználni, melyek jól kiépített intézményekkel rendelkeznek, képesek a valós piaci információkra választ adni, és versenyben maradni. A nagy mezőgazdasági-élelmiszeripari exportot megvalósító európai országok (Dánia, Hollandia, Franciaország) a nemzetközileg versenyképes minőségi áru-előállítás, a hatékony termelést és a biztonságos termelői egzisztenciát szövetkezeti összefogással tudták elérni. A szövetkezeti marketingtevékenység nélkül az egyéni termelők alig juthatnának közvetlen és hiteles árupiaci ismeretekhez. Ugyanakkor a termelők szövetkezéseiken keresztüli részvétele az élelmiszerpiacon jelentősen korlátozza a mamutcégek monopóliumainak és a feketekereskedelem árfelhajtó, ill. jövedelemkivonó hatását és ezáltal közvetlen fogyasztóvédelmet is megvalósít. (SZEREMLEY 1997)

Az amerikai megfogalmazás szerint a szövetkezet olyan gazdasági társaság, mely a felhasználók birtokában és ellenőrzése alatt áll és ők részesednek az előállított haszonból. Az új szövetkezeteknek két típusa ismert:

- a. elsődleges, vagy dolgozói szövetkezet, melyben az emberek egy csoportja jön össze és árut termelnek vagy szolgáltatást szerveznek és értékesítenek. Ennek a szövetkezeti típusnak a foglalkoztatási programokban van nagy szerepe.
- b. másodlagos, vagy marketing szövetkezet, amelyben nem egyének szövetkezeteiről, hanem üzleti vállalkozások szövetkezéséről van szó. Ennek ott van szerepe, ahol az adott termékre, szolgáltatásra nincs piac, vagy az nehezen elérhető. (REYNOLDS 1994)

A második típushoz kapcsolódik az új típusú szövetkezetek Magyarországon használt megfogalmazása, mely szerint: "A szövetkezet alatt olyan társulatot értünk, melyben több gazdaság valamely gazdálkodási műveletet közös üzemben végez vagy végeztet el, úgy azonban, hogy a gazdaságokat egyébként független különállásukban meghagyja." (MÁRTON - SZEREMLEY 1995) Ebben az esetben a termelés zömében magángazdaságokban történik, a

feldolgozást és az értékesítést, a termelői tájékozódást szervezik a szövetkezetek. A szövetkezetnek, mint agrármarketing-szervezetnek fő feladata a termék biztonságos piacra vitele és a lehetséges legnagyobb árbevétel elérése.

A szövetkezés alapelvei:

- *Nyitott tagság:* a tagság önkéntes és minden, a szövetkezet szolgáltatásait használni akaró személy számára nyitott.
- *Demokratikus ellenőrzés:* egy tagot egy szavazat illet meg, függetlenül résztulajdonának nagyságától és befektetéseitől.
- *Korlátozott részesedés fizetés:* a befizetett részjegyek után csak egy erősen korlátozott mértékű kamatot fizetnek, ha egyáltalán fizetnek.
- *A megtakarításokon a tagok osztoznak:* a működési költségek és a szolgáltatások fejlesztésének költségei feletti többletet a tagokhoz a szövetkezetben végzett tevékenység mennyiségének arányában kell visszaosztani.
- *Szemléletformálás:* a szövetkezetnek folyamatosan tanítania kell tagjait és általában a nyilvánosságot a szövetkezés elméleti és gyakorlati kérdéseiről.
- *Szövetkezetek közötti együttműködés:* a szövetkezetek tevékenesen együttműködnek más szövetkezetekkel a tagok és azok települési közösségei érdekeinek jobb szolgálata érdekében.

A nyugat-európai modell szerint a szövetkezeti alapszabály, mint belső törvény működik a tagok közötti kapcsolatban. A szokványos üzleti garanciákat erősítik meg a kölcsönösen kötelező teljesítések, illetve szankciók vállalása. Így pl. a szövetkezeti élelmiszer-feldolgozók létesítéséhez szükséges tőkét hitelek felvételével biztosítják, s a kölcsön visszafizetésére közösen vállalnak garanciát. A szövetkezés üzleti tevékenységének irányítását teljes felelősséggel a manager végzi, aki a tagok alkalmazottja. Munkatársait saját maga választja ki. Feladatának végzésével összefüggő fejlesztéshez ugyanakkor az igazgatótanács jóváhagyása szükséges. A vezetői funkciók nem koncentrálnak hatalmat.

2.5 A társadalmi tőke

A közgazdasági és szociológiai tárgyú kutatások napjaink egyik népszerű területe a társadalomban fellelhető nem anyagi erőforrások vizsgálata. A közgazdászok e téma iránti érdeklődését a gazdaságba, termelésbe bevonható új erőforrások, a gazdasági fejlődés új hajtóerőinek keresése motiválja, míg a szociológusok inkább a társadalomfejlődés aspektusából közelítenek. A kutatások egy olyan erőforrást azonosítottak, mely alapjaiban határozza meg egy társadalom belső viszonyait, s ebből kiindulva, erőteljes hatást gyakorol a gazdaságfejlődésre. Ezt az erőforrást társadalmi tőkének nevezték el, melyet a különböző tudományterületek képviselői más-más jelentéstartalommal ruháztak fel.

A társadalmi tőke egyik legjobban ismert és leginkább elfogadott definícióját Putnam alkotta meg: „a társadalmi tőke a társadalmi szervezetek jellemzőiből származik, olyanokból, mint a bizalom, a normák és a hálózatok, amelyek növelhetik a társadalom hatékonyságát azzal, hogy elősegítik az összehangolt cselekvéseket”. Meghatározása szerint társadalmi tőke a legfontosabb összetevői a szoros társadalmi háló, a civil szervezetek erőssége, a közösségi szolidaritás és a kölcsönös bizalom (támogatás). (SZAKÁL 2004)

Coleman szerint a társadalmi tőkét funkciója definiálja. A társadalmi tőke fogalma azt a funkciót határozza meg, hogy a cselekvők számára milyen értékük van erőforrásként a társadalmi struktúra azon vonásainak, amelyeket érdekeik érvényesítésében felhasználhatnak. A társadalmi tőke három formáját azonosította. Az első típust a társadalmi környezet megbízhatósága s az ezen alapuló kötelezettségek és elvárások határozzák meg, tehát a

társadalom tagjainak bizonyos interakciói cserére, ellenszolgáltatás reményére épülnek. A második megjelenési formaként a társadalmi viszonyokban rejlő információs potenciál jelenik meg. Mivel a döntéshozatalhoz információra van szükség, ám annak beszerzése gyakran időigényes és költséges, ezért az emberek sok esetben egymástól igyekeznek megszerezni a kellő ismereteket. Ez a típus a társadalom működését a jobb információáramlás, így a megalapozottabb döntéshozatal megkönnyítésével segíti. A társadalmi tőke harmadik formáját a hatékony normák képezik, amelyek nem csupán előmozdítanak bizonyos folyamatokat, hanem meg is gátolnak egyes, a társadalom számára nem kívánatos tevékenységeket. (COLEMAN 1998).

Bourdieu a társadalmi tőke definiálásánál a tőke három alapvető formáját határozza meg: a gazdasági, kulturális és társadalmi tőkét, melyek bizonyos feltételek mellett kölcsönösen átalakíthatóak. A társadalmi tőkét olyan erőforrásnak tekinti, ami az egy csoporthoz való tartozáson alapul. Intézményesült viszonyokhoz kapcsolódik, anyagi és szimbolikus csereviszonyok alapján létezhet, s maga is hozzájárul e viszonyok fennmaradásához. Újratermelése is ezek a csereviszonyok, vagyis a kapcsolatok működtetése, fenntartása révén valósul meg. (BOURDIEU 1998).

Magyar kutatók megfogalmazása szerint a magyar és a kelet-közép-európai társadalmakban tapasztalható, s a lakosság egészségi állapotában is tetten érhető válságtünetek a bizalom és a társadalmi tőke hiányára vezethetők vissza. Magyarországon a szocializmus évtizedeiben hatalmas mértékű társadalmi destrukció és értékvesztés ment végbe, amelyet a rendszerváltás után tovább fokozott a gazdasági szerkezetváltás okozta bizonytalanság és reményvesztettség. E folyamat visszafordításában a kutatók meggyőződése szerint a család és az iskola mellett a civil szervezetek játszhatnak jelentős szerepet. (KOPP-SKRABSKI 2001)

2.6 *Az önkéntes munka*

Bár a mások javára, ingyen, önkéntesen végzett munka története több évszázados múltra tekint vissza, a társadalom fejlődési folyamatában betöltött szerepe miatt jelentősége egyre nő.

Az önkéntesség, önkéntes munka definíciója, ezáltal megítélése, jogi szabályozása országanként eltérő lehet. Az ENSZ Önkéntesek-program meghatározása szerint önkéntes az, aki szabad akaratából, tudatosan, mások javára történő tevékenységet anyagi ellenszolgáltatás, fizetség nélkül végez. A definíciók alapján az önkéntes tevékenység három jellemzője: a végzett munka az egyén szabad akaratán alapszik, mások javát szolgálja, nem célja az anyagi ellenszolgáltatás.

Az önkéntes munka végzése a közösségépítés egyik eszköze. Hatására fejlődik a társadalmi tőke, erősödik a demokrácia egyik alapelveként tekintett szolidaritás, az együttműködési készség fejlődésével nő a civil kezdeményezések és szervezetek jelentősége. Az önkéntes munka javítja a gazdaságilag-társadalmilag hátrányos helyzetűek foglalkoztathatóságát. A pályakezdő fiatalok számára lehetőséget nyújt a tapasztalatszerzésre, az aktivitásukat megőrző idősöknek a társadalmilag (is) hasznos munkavégzésre, a fogyatékosoknak a társadalmi integrációra. Új munkahelyeket is teremthet azáltal, hogy igényt kelt bizonyos szolgáltatások iránt, melyeknek szervezését – megnövekedett jelentőségük miatt - később üzleti vállalkozások vagy közintézmények veszik át, így a korábban önkéntesen végzett munka fizetett állássá válik.

Bár Nyugat-Európában számos ország komoly hagyományokkal rendelkezik az önkéntes munka területén, Magyarországon az önkéntes szektor súlya még jóval elmarad a nyugat-európai országok szintjétől. A különbség okaként főleg a pozitív társadalmi minta és a megfelelő törvényi háttér hiánya, valamint az önkéntes munka alacsony társadalmi súlya, elismertsége említhető meg. (SZIGETI 2003)

3. A helyi foglalkoztatás magyarországi kezdeményezései, tapasztalatai és azok területi különbségei

A helyi foglalkoztatási kezdeményezéseknek Magyarországon három nagy csoportja különböztethető meg.

1. a közfoglalkoztatás formái,
2. a szociális gazdaság irányába mutató kezdeményezések,
3. foglalkoztatási paktumok.

Ezek területi megjelenése változó, a három forma közötti kapcsolódás esetleges.

3.1 A közfoglalkoztatás formái

A 80-as évek közepétől egyre erősebben érzékelhető strukturális válság és azzal együtt a gazdaságból kiszorulóknak számának növekedése miatt indította el Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal, valamint a Pénzügyminisztérium Magyarország legújabbkori történelmének első a közfoglalkoztatási programját. A célok közül a szokásos közfoglalkoztatási célok mindegyike megjelent.

A közhasznú foglalkoztatás céljára elkülönített keretből 1987-től a települések az „önhibáján kívül elhelyezkedni nem tudó személyek” számára szervezhettek foglalkoztatást.⁶ A rendszerváltás utáni új intézményi struktúrában is fennmaradt a közhasznú foglalkoztatás. Működését a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény stabilizálta. A törvény a közhasznú munkavégzés körébe sorolta a lakosságot, illetve a települést érintő, az állam vagy az önkormányzatok által – jogszabály szerint - ellátandó feladatok ellátását, melyek lehetnek kötelező, vagy az önkormányzat által önként vállalt feladatok is. A feladatot végző álláskereső foglalkoztatásából eredő közvetlen költségek támogatása a munkaügyi kirendeltséghez benyújtott kérelem alapján történhet. Közhasznú munkavégzés szervezésében önkormányzati intézmények és civil szervezetek is részt vehetnek.

A közmunka 1996-tól van újból jelen a magyar foglalkoztatáspolitikában.⁷ Célja a kormányzati foglalkoztatáspolitikát élénkítése és az aktív eszközök erősítése a passzív segélyezés ellenében. Keretében tartós álláskereső és az álláskeresői ellátásból már kiszorult aktív korú személyek munkaviszony keretében történő átmeneti foglalkoztatása lehetséges települési, közösségi célokat megvalósító munkakörökben. Az állami intézményeknek, önkormányzati társulásoknak központilag nyújtott támogatás rendjét kormányrendeletek szabályozzák.⁸⁹ A közmunka-program a munkaerő-piaci szempontból leghátrányosabb településeket és térségeket, valamint társadalmi csoportokat részesíti előnyben. 2001-től már csak egyedi pályáztatás keretében lehet támogatáshoz jutni.

A közcélú munka a közfoglalkoztatási formák harmadik, legkésőbb létrejött pillére.¹⁰ 1997-ben vezették be, de alapját az 1993. évi szociális törvény 1996. évi módosítása alapozta

⁶ 8.001/1987. (MU K.15.) ABMH-PM számú együttes tájékoztató a közhasznú munkavégzésről

⁷ 6/1996. (VII.6.) MüM rendelet a foglalkoztatást elősegítő támogatásokról, valamint a Munkaerő-piaci Alapból foglalkoztatási válsághelyzetek kezelésére nyújtható támogatásokról.

⁸ 49/1999 (III. 26.) Korm. rendelet a közmunkaprogramok támogatási rendjéről

⁹ 199/2008. (VIII.4.) Korm.rendelet közmunkaprogramok támogatási rendjéről

¹⁰ Emellett a magyar gyakorlatban megjelenik még a közérdekű munka, ami a Büntető Törvénykönyvben megjelölt 3 fő büntetési nem egyike. A közérdekű munkára ítélt e büntetés során a büntetés-végrehajtási bíró

meg.¹¹ A törvény – felismerve a segélyezés korlátait – lehetőséget teremtett a települési önkormányzatoknak arra, hogy az általuk szabályozott keretek között a segélyezetteket kötelezzék egy szolgáltatást nyújtó szervezettel való együttműködésre és foglalkoztatásban való részvételre. Az együttműködési kötelezettség részletes szabályainak helyi kidolgozását a Népjóléti Minisztérium által kiadott Irányelv segítette.¹²

Lassú felfutást követően 2000-től vált az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök között meghatározóvá a közcélú foglalkoztatás. Ennek oka az a törvénymódosítás volt, mely előírta, hogy a munkanélküli ellátás időtartamát kimerítő munkanélküliek közül a szociálisan rászorulóknak kell foglalkoztatási lehetőséget biztosítani és csak azok részesülhetnek rendszeres szociális segélyben, akik a foglalkoztatást vállalják.¹³ 2000. május 1-től az együttműködés törvényi általánosan előírt kötelezettség lett és a segély folyósításának alapfeltételeként jelent meg a munkalehetőség elfogadása. Mindez a másik oldalon azt jelentette, hogy az önkormányzatok számára kötelező feladattá vált a legalább 30 napos foglalkoztatás megszervezése és az együttműködési programok kibővítése. A következő években a segélyezettek kötelező munkavégzésének a foglalkoztatásra fordítható források nagysága és az önkormányzatok szervező- és munkát biztosító kapacitása szabott korlátot.

2005 szeptemberétől a tartósan munkanélküliek munkaerő-piaci visszatérését az önkormányzatok számára kötelezővé tett ún. Beilleszkedési programok” készítésével kívánták megerősíteni.¹⁴ 2006-ban a rendszeres szociális segély családi segéllyé alakult¹⁵, melyről hamarosan kiderült, hogy a munkaképes ellátottakat kevésbé ösztönzi a munkavállalásra, így 2007-ben összegét limitálták, valamint előírták a szociális segélyre jogosultaknak a munkaügyi kirendeltségekkel való kötelező együttműködést.¹⁶

Az összes módosítás, a hatásköröknek az önkormányzatok és a munkaügyi kirendeltségek közötti változtatgatása ellenére is világossá vált, hogy a rendszer nem képes a magyarországi foglalkoztatási anomáliákat mérsékelni, nem járul hozzá hatékonyan a foglalkoztatottság növeléséhez, a munkára szocializáláshoz és az öngondoskodásra való képesség növeléséhez. Az aktív munkavállalókra jutó inaktív személyek aránya évről évre nőtt. Az elszegényedés mértéke és ezzel együtt az elégedetlenség fokozódott, kiéleződtek a társadalmon belüli konfliktusok. Mindamelllett a közfoglalkoztatási rendszer fenntartása – a szűkülő bevételi oldallal, növekvő eladósodással párhuzamosan - jelentős állami forrásokat köt le.

által kijelölt gazdálkodó szervezetnél kell, hogy büntetését letöltse. A kijelölt munkahellyel a közérdekű munka tartamára nem létesül munkaviszony [Bv.tvr. 61. § (1) bekezdés], annak ellenére, hogy az elítélt munkát végez.

¹¹ 1996.évi XXII. Törvény az egyes szociális ellátásokkal kapcsolatos törvények módosításáról

¹² 7001/1997. NM Irányelv

¹³ 1999.évi CXXII. Törvény egyes munkaügyi és szociális törvények módosításáról

¹⁴ 2004.évi CXXXVI. Törvény a munkaügyi és szociális ellátásokról

¹⁵ 2006. évi CXXVI. Törvény egyes szociális tárgyú törvények módosításáról. A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény módosítása.

¹⁶ 2007. évi CXXI. Törvény egyes szociális tárgyú törvények módosításáról. A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény módosítása.

5.táblázat: Közfoglalkoztatásban résztvevők száma és a költségvetési ráfordítások nagysága

évszám	közcelú		Közhasznú		közmunka		Együtt	
	fő	ezer Ft	fő	ezer Ft	fő	ezer Ft	fő	ezer Ft
2003	190	12 134					273	17 074
	190	700	76892	-	6756	4 940 000	838	700
2004	219	14 402	63				293	18 739
	604	300	998	-	9757	4 337 120	359	420
2005	199	14 420	79	12 800			296	34 270
	981	600	429	000	17242	7 050 000	652	600
2006	183	12 359	66				219	19 959
	927	100	403	-.***	35173**	7 600 000	100	100
2007	199	14 667	63	11 066			285	34 627
	742	400	098	000	22769	8 894 419	609	819
2008	195	14 651	63	11 754			283	35 906
	096	400	100	600	25388	9 500 000	584	000
2009*	103247		20507		15596		130350	

* Kiegészítés az eredeti táblázathoz az ÁFSZ „Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök működése 2009-ben” alapján

** A választás évében indított rövid ciklusú, nagy létszámot mozgató program

*** A bizonytalan és esetenként egymásnak ellentmondó adatforrások miatt a közhasznú foglalkoztatással kapcsolatos ráfordítások összegének bemutatásától a 2003–2004 és a 2006. évben eltekintettünk

Forrás: Esély folyóirat 2010/1. szám (ÁFSZ honlapja, SZMM, közmunka éves jelentések, ÖTM adatok)

6.táblázat: A közcelú foglalkoztatás működési adatai

Év	Előirányzat (millió Ft)	Felhasználás		Foglalkoztatottak száma (fő)				
		Millió Ft	%-ban	Teljes munkaidőben	Részmunka-időben	Alkalmi mv. könnyvel	Összesen	Havi átlag
2000*	3 773,0	1 156,6	30,6	4 068	1 406	na.	5 474	456
2001	10 488,2	5 904,3	56,3	87 140	29 603	na.	116 743	9 728
2002	14 565,6	9 377,2	64,3	112 834	39 986	na.	152 820	12 735
2003	13 000,0	12 134,7	93,3	142 027	47 346	817	190 190	15 849
2004	15 120,0	14 402,3	95,2	155 789	62 366	1 449	219 604	18 300
2005	15 120,0	14 420,6	95,3	127 356	61 920	1 826	199 981	16 665
2006	12 618,0	12 359,1	97,9	109 822	48 071	2 043	183 927	15 327
2007	15 120,0	14 667,4	97,0	124 272	71 237	4 233	199 742	16 645
2008	15	14	98,5	121 164	68 184	5 760	195 096	16 258

	073,7	851,4						
--	-------	-------	--	--	--	--	--	--

*ÖTM adatok alapján.

** Törvény szerint a közcélú foglalkoztatás bevezetésének időpontja: 2000. május 1.

Forrás: Esély folyóirat 2010/1. szám (ÁFSZ honlapja, SZMM, közmunka éves jelentések, ÖTM adatok)

A fenti anomáliák kiküszöbölésének szándékával indult el az „Út a munkához” program kidolgozása 2008-ban. Még ebben az évben megtörtént a jogszabályi előkészítés¹⁷¹⁸. A 2009-ben elindult program „komplex intézkedések sorozatával kívánja elérni azt, hogy a munkára képes, tartós munkanélküli személyek a korábbinál fokozottabb mértékben vegyenek részt valamely közfoglalkoztatási formában, annak érdekében, hogy rendszeres jövedelemhez jussanak.” (TÁJÉKOZTATÓ ... 2009)

A program céljai között szerepelt az érintett csoportok visszavezetése a munkaerőpiacra, a munkahelyteremtést támogató projektek bővítése, és ezzel egy időben a feketemunka visszaszorítása. Mindez a segélyezés és káros hatásainak csökkentése érdekében. Célcsoportját a gazdaságilag nem aktív lakosság, a nyilvántartott álláskereső és a szociális segélyből élők képezték.

A program legfontosabb elemei:

1. A szociális segélyezésben az aktív korúak ellátása körében a rendszeres szociális segélyezés mellett a rendelkezési állási támogatás (RÁT) bevezetése arra az időre, amikor az önkormányzat nem tud közfoglalkoztatást biztosítani. Rendszeres szociális segélyen csak azok maradhattak, akik egészségi állapotuk miatt nem munkaképesek, betöltötték az 55. életévüket, 14 éven aluli gyermeket nevelnek ott, ahol a nappali ellátás nem biztosított. Az intézkedés hatására a rendszeres szociális segélyen lévők száma 222 ezer főről 33 ezer főre csökkent. Közöttük a legmagasabb arányt az 55 éven felüliek képviselték. Az egészségkárosodottak száma 2009-ben nem érte el a 10 ezer főt.
2. A RÁT-ban részesülők kötelesek voltak közfoglalkoztatásban részt venni. Ha ez önhibájuk miatt volt nem lehetséges, továbbra is jogosultak a RÁT-ra. Ennek összege az öregségi nyugdíj adott időszakra megállapított legkisebb összege, 2009-ben 28500 Ft. A tervek szerint a 130 ezer fő körüli RÁT-os munkaerőből minden másodikat, 63 ezer főt kívántak a közfoglalkoztatásba bevonni. Azonban a rendszerben a korábbi jóléti ellátásban addig nem szereplő újabb 70 ezer fő megjelent, így 260-280 ezerre nőtt a RÁT-ra jogosultak száma, ami még úgy is 167 ezer fő maradt, hogy a közfoglalkoztatásba 90 ezer főt sikerült bevonni. Az előzetes számításokhoz képest a RÁT-ban részesülők száma 40 ezer fővel (28,5%-kal) magasabbnak bizonyult, ami a programot lényegesen megdrágította.
3. A közfoglalkoztatás létszámkereteit kiszélesítették, ehhez az önkormányzatok számára normatív alapon forrást biztosítottak. Aminek ára az volt, hogy közhasznú foglalkoztatás és a közmunkák számára elérhető források drasztikusan csökkentek. Ezzel a közfoglalkoztatás gyakorlatilag egyetlen, kizárólag a települési önkormányzatokra alapozott pillérre épült. Ami azt is jelentette, hogy az állami cégek, intézmények, civil szervezetek foglalkoztatási kezdeményezései háttérbe szorultak. A közmunkába bevontak száma az előző év 60%-ára, a közhasznú programok pedig a kb. 30%-ra estek vissza.
4. A három közfoglalkoztatási formában együttesen az utolsó két évben összesen 280-290 ezer fő, havonta átlagosan 30 ezer fő vett részt. Ez csak rövid idejű, évi 30-45 nap körüli

¹⁷ 2008.évi CVII. Törvény egyes szociális tárgyú törvények módosításáról. A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény módosítása.

¹⁸ 34/2008. (XII.31.) Kormányrendelet a foglalkoztatás bővítése és rugalmasabbá tétele érdekében szükséges intézkedésekről szóló 2005. évi CLXXX. Törvény végrehajtásáról szóló 55/2005. (XII. 29.) PM–FMM együttes rendelet módosításáról.

foglalkoztatást tett lehetővé. Az „Út a munkához” program pedig egész éven át tartó munkát ígért. Végül is legalább 90 napos, határozott idejű munkaszerződést kellett kötni a munkavállalókkal.

5. A települési önkormányzatok foglalkoztatás szervezésre ösztönzése a támogatás lehívásához szükséges önrész alakításával. Míg a segélyezéshez 10-20% önrészt kellett biztosítaniuk, a foglalkoztatási kiadásaikhoz 95%-os költségvetési támogatást igényelhetek. Az ösztönzés hatott, az önkormányzatok inkább akartak foglalkoztatni – még, ha csak papíron is – mint segélyt fizetni.
6. A támogatás igénybe vételéhez a foglalkoztatandó munkanélküliek sajátosságait és a foglalkoztatási lehetőségeket feltáró települési vagy kistérségi közszolgáltatási terveket kellett kidolgozni. Az eredeti szándékok szerint a közösségek számára fontos, a munkához való viszonyulást és az önbecsülést is javító munkákba kellett volna a foglalkoztatottakat bevonni. Az alacsony iskolai végzettség miatt azonban a foglalkoztatottak 78-80%-a számára – a korábbi közhasznú és közcélú foglalkoztatáshoz hasonlóan – a települések számára kötelezően előírt kommunális és üzemeltetési feladatok adtak munkát. Kisebb részük bizonyult képesnek a magasabb iskolai végzettséghez kötött feladatok ellátására.
7. A 35 év alatti, általános iskolai végzettséggel nem rendelkező résztvevők számára az alapfokú iskolai végzettség megszerzésének a segély folyósításának feltételeként való előírása. Az intézkedés kb. 7-8 ezer fő képzését feltételezi.
8. A vállalkozói és civil szféra foglalkoztatási hajlandóságát a rendelkezésre állási támogatásban részesülők alkalmazása utáni járulékkedvezményrel próbálták ösztönözni. Járulékkedvezményben részesülhettek a RÁT-os munkaerőt foglalkoztató munkaadók. Sőt, ha a munkaadó Start Extra kártyával rendelkező RÁT-os munkaerőt a 47 leghátrányosabb helyzetű kistérség településeinek valamelyikéről foglalkoztatott, további járulékkedvezményt kaphatott.

A program közel két évig működött. A program első évének tapasztalatait feltáró vizsgálat szerint az „Út a munkához” program első félévének tapasztalatai a következőkben foglalhatók össze:

- a közfoglalkoztatásba bevontak köre a lehetőségek növekedése ellenére sem szélesedett ki jelentősen – a ma közfoglalkoztatott emberek döntő többsége azok közül kerül ki, akik a korábbi években is csak ilyen módon jutottak munkajövedelemhez;
- csak a teljesen kilátástalan helyzetben élő emberek – az alacsony végzettségűek, a legkisebb települések lakói, a hosszú ideje munka nélkül lévők – kerülnek be a közfoglalkoztatás rendszerébe, illetve csak ők hajlandók/kénytelenek élni ezzel a lehetőséggel;
- a közfoglalkoztatásban való részvétel egyértelműen akadályozza a munkaerőpiacra való visszakerülést – a rendszer konzerválja az emberek jelenlegi anyagi és munkaerő-piaci státuszát. A rengeteg egyéni és társadalmi hátránnyal járó feketegazdaság reintegráló hatékonysága is szignifikánsan jobb a közmunkáénál.

Emellett az önkormányzatok oldaláról:

- a települési önkormányzatok nem tudnak értelmes feladatot adni az embereknek;
- a foglalkoztatás rövid, a törvényben meghatározott minimális ideig tart (átlagosan 4-5 hónapig);
- a foglalkoztatás járulékos költségeit nem képesek biztosítani (eszköz, anyag, munkavédelem, adminisztráció stb.);
- az önkormányzat humán erőforrásai alkalmatlanok ilyen méretű munkaadói szerepkör ellátásához. (BASS 2010)

Alig két év működés után, 2011-től a közfoglalkoztatás rendszere ismét megváltozott.

A közfoglalkoztatáshoz nyújtható támogatásokról szóló új kormányrendelet,¹⁹ valamint az egyes szociális, gyermekvédelmi, családtámogatási, fogyatékosügyei és foglalkoztatási tárgyú törvények módosításáról szóló törvény²⁰ értelmében a közfoglalkoztatás eddigi rendszerét 2011. évtől kezdődően a Nemzeti Közfoglalkoztatás Programja váltotta fel. A közfoglalkoztatási formák átalakulásával 2011. január 1-től megszűnt a közcélú foglalkoztatás, a közhasznú munkavégzés és a hagyományos központi közmunkaprogram, valamint az aktív korú, nem foglalkoztatott személyek részére megállapított rendelkezésre állási támogatást a bérpótló juttatás váltott fel.

A közfoglalkoztatás új típusai:

- A közcélú foglalkoztatást váltó forma az *önkormányzati rövid időtartamú közfoglalkoztatás*, amely napi 4 órás munkaidővel, 2-4 hónapig terjedhet, a munkabér és járulékai, valamint a dologi kiadások 95%-os támogatásával.
- A közhasznú munkavégzés támogatás helyett bevezetésre kerül az *önkormányzati huzamosabb idejű közfoglalkoztatás*, amely napi 6-8 órás munkaidővel, 2-12 hónapig terjedhet, a munkabér és járulékai, valamint a foglalkoztatással összefüggő egyéb költségek 70-100%-ig terjedő állami támogatásával.
- Az *országos éves közfoglalkoztatási programok*, amelyek összefogják az állami tulajdonú infrastruktúra és vagyonkezelés területét, az ár- és belvízvédelem, a közutak, a vasutak, az állami erdőterületek, a megújuló energiaforrások, az energiatakarékossághoz kapcsolódó közfoglalkoztatási lehetőségeket.
- Új típusként vezetik be a *kis- és közepes vállalkozások* legfeljebb 12 hónap időtartamú, a munkabér és járulékainak 70 %-át támogató közfoglalkoztatási formát is.

A közfoglalkoztatás költségei a Munkaerő-piaci Alapból, településenként megállapított keret alapján, pályázati úton igényelhetők. Az új közfoglalkoztatási formák a munkaügyi kirendeltségekkel való szoros együttműködéssel valósulhatnak meg.

Cseres-Molnár (2012) célja a munkanélküliek munkaügyi rendszerben bejárt útjának az elemzése, amelynek alapja a Nemzeti Munkaügyi Hivatal által az MTA KRTK részére bocsájtott, 2011. január 1. és 2013. december 31. közötti adatokat tartalmazó elemi adatállomány. A vizsgált adatbázis lehetőséget ad a nyilvántartott álláskereső, a közfoglalkoztatásban, illetve egyéb munkapiaci programokban részt vevők, az álláskeresői járadékban, valamint foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesülők egyedi elemzésére. Az említett időszak során 1,77 millió fő került hosszabb vagy rövidebb időre kapcsolatba a munkaügyi rendszerrel. Ha valaki a megfigyelt időszak alatt kikerült a rendszerből, majd később ismét visszatért, akkor őt csak egyszer vették figyelembe. A munkaügyi rendszer nyilvántartásából nem csupán a regisztrált munkanélküliekről vagy a közfoglalkoztatottakról rendelkezhetünk információval, hanem más aktív munkapiaci program résztvevőiről is. Ez alapján a szerzők ötféle státust különböztetnek meg, amelyek az alábbiak:

1. regisztrált munkanélküli, de nem vesz részt semmilyen programban (csak regisztrált)
2. közfoglalkoztatott, nem kap képzést,
3. közfoglalkoztatott és képzésben is részesül,
4. más aktív munkapiaci programban vesz részt,
5. a munkaügyi rendszeren kívül van, de 2011–2013 során volt a munkaügyi rendszeren belül és ismét visszakerült.

Az említett közel 1,8 millió ember közül 1180 ezer fő (66,5%) csak regisztrált volt és nem vett részt semmilyen programban. Egynegyed azoknak az aránya, akik a vizsgált három év

¹⁹ 375/2010. (XII. 31.) Korm. rendelet a közfoglalkoztatáshoz nyújtható támogatásokról

²⁰ 2010.évi CLXXI. törvény az egyes szociális, gyermekvédelmi, családtámogatási, fogyatékosügyei és foglalkoztatási tárgyú törvények módosításáról

alatt valamikor közfoglalkoztatottak voltak (ez az arány 449 ezer főt jelent). Közülük 331 ezer fő nem vett részt képzésen a közfoglalkoztatás keretén belül, míg 118 ezer fő igen. Más típusú munkapiaci programban 202 ezer fő volt érintett. Az említett létszámok összege 1831 ezer fő, ugyanis 57 ezren a közfoglalkoztatásban és más programban is részt vettek. 2A közfoglalkoztatásban részt vevő 449 ezer fő közel fele a 2011–2013 közötti időszak során csak az egyik évben vett részt a programban, 28,1 százalék két évben, míg 23,3 százalék mindhárom évben érintve volt. A közfoglalkoztatottak 2011. évi érintett száma 236 ezer fő volt, 2012-ben 234 ezer fő. A 2013. évre jelentős változás következett be, 315 ezer főt érintett a közfoglalkoztatás. Ezen belül a képzéssel egybekötött program egyre több embert ért el: míg 2011-ben csak kétezer, addig 2013-ban már 114 ezer közfoglalkoztatott vett részt képzésben is; 2012-ben 13 ezer fő volt ugyanez a létszám. A közfoglalkoztatásban töltött átlagos időtartam előbb emelkedett, majd kismértékben csökkent a három év során: a 2011. évi nem egészen négy hónapról 2012-re közel hat hónapra nőtt, míg 2013-ban öt hónapnál valamennyivel hosszabb idejű volt az átlagos időtartam. Ugyanebben az évben a képzésben töltött átlagos idő két hónap volt. Ezzel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy a közfoglalkoztatás keretében szervezett képzések főként 2013 decemberében, a téli program indulásával váltak jelentőssé. A szerzők a munkaügyi rendszerben megforduló személyek számán és a különböző programokban eltöltött időtartam vizsgálatán túl a legjellemzőbb munkaügyi rendszerbeli pályafutásokat, életutakat is elemezték 2011 és 2013 között. Alapvetően négyféle státust különböztettek meg: 1. regisztrált munkanélküli (R), 2. közfoglalkoztatott (K), 3. valamilyen más programban vett részt (P), 4. éppen a munkaügyi rendszeren kívül van, de korábban benne volt és később visszakérül (O). A különböző státusban töltött időszakokból ún. szekvenciákat vettek figyelembe. Például az R-O-R-K szekvencia egy négy epizódból álló életút, amely azt mutatja, hogy a regisztrált munkanélküli időszakot a munkaügyi rendszerből történő kikerülés, majd az újból regisztráció követte, végül pedig közfoglalkoztatásba kapcsolódott be az illető személy. Az egyes szekvenciáknak az vet véget, ha valaki elhagyja a munkaügyi rendszert, vagy a megfigyelési időszak a végéhez ér, amely 2013 év végét jelenti. A kutatók az egyes epizódok hosszát nem veszik figyelembe, csak azoknak a váltakozásával foglalkoznak. Az 1,8 millió fő több mint 4 ezer különböző szekvenciával jellemezhető, a hús leggyakoribb azonban az összes személy csaknem 89 százalékának írja le az életútját. A legtöbben csak regisztráltak voltak 2011 és 2013 között, vagyis semmilyen programban nem vettek részt; ők egyszer kerültek be a munkaügyi rendszerbe a vizsgált időtartam során. Szekvenciájuk tehát egy R betűvel írható le és mintegy 900 ezer emberről van szó. Közülük azok esetében, akik a vizsgált évek során léptek be és ki a rendszerből (közel 486 ezer emberről van szó), jellemző, hogy 120 napnál rövidebb ideig tart a regisztráció (arányuk 353%). A kilépési csúcs a 92-94. nap környékén van, amely az álláskeresői járadék folyósításának időtartamát csak 2-4 nappal haladja meg. Tipikus életút az előbb említetten túl az R-O-R szekvencia, vagyis a regisztrációt követő kikerülés, majd a rendszerbe történő újbóli visszatérés anélkül, hogy valamilyen programba bevonták volna az érintett személyt (212,8 ezer fő munkaügyi pályafutása írható le ezzel a betűkombinációval). A két epizód (a regisztráció és a kikerülés) többször is követheti egymást. Gyakori az R-O-R-O-R és az R-O-R-O-R-O-R szekvencia is – ez a kettő valamivel több mint 65 ezer emberre volt jellemző; előbbi a negyedik, utóbbi a 15. leggyakoribb szekvencia típus. Harmadik helyen az R-K-R munkaügyi életút áll. Közel 70 ezer olyan személy van, aki a regisztrációt követően bekapcsolódott a közfoglalkoztatás programjába, majd onnan kikerülve ismét regisztrált munkanélküli lett. A 6. legjellemzőbb R-K szekvencia 41,7 ezer emberre jellemző. Esetükben vagy tartott még a közfoglalkoztatás 2013 év végén vagy kikerültek a munkaügyi rendszerből és nem tértek oda vissza a vizsgált három év során. Érdemes megemlíteni a rangsorban 5. helyen álló R-P szekvenciát is, amely 46,2 ezer embert érintett. Ők azok, akik a regisztrációs időszakot követően egyszer részt vettek valamilyen, a

közfoglalkoztatástól eltérő programban, utána pedig kikerültek a rendszerből. A szerzők külön figyelmet fordítanak a közfoglalkoztatási epizódokat is tartalmazó szekvenciákra. Négy fontos típust különböztetnek meg:

1. regisztrálás és közfoglalkoztatás váltakozása(KR),
2. az előbb említett két epizód kombinálódása a munkaügyi rendszeren kívül töltött egy vagy több időszakkal(KOR),
3. a közfoglalkoztatás mellett részvétel más programokban is(KPR),
4. az előbb említettek túl jellemző a munkaügyi rendszer elhagyása(KOPR).E csoportosítás szerint elsősorban az epizódok jelenlétére koncentrálnak a kutatók, s a sorrendiségre kisebb figyelmet fordítanak.

Az említett négy típus esetében a kezdőbetűkkel jelölt epizódok közötti kötőjel elhagyása is erre utal. A KR epizód kombináció a vizsgált három év valamelyikében közfoglalkoztatott személyek 61,6 százalékára jellemző, a KOR típus pedig 25,6 százalékát érinti. A KPR és a KOPR jelölésű munkaügyi rendszerbeli életutak esetében 7,2 és 5,5 százalék az arány. A 2013 utolsó napja előtt véget érő, közfoglalkoztatást is magába foglaló szekvenciák vizsgálata azt mutatta, hogy az esetek 95 százalékában a csak regisztrált állapota legutolsó epizód, amelynek átlagos hossza jelentős, 170 nap. Erre alapozva a szerzők kijelentik, hogy az A betűkombinációk rendjét az ABC sorrendje határozta meg. Az említett négy fontos típuson kívül további négy említhető meg, ezek súlya azonban nem jelentős. A K, KP, KOP és KO betűkkel jelölt típusokkal a 449 ezer közfoglalkoztatott 0,1 százaléka jellemezhető esetek többségében nem merülhet fel annak gondolata, hogy a munkaügyi rendszerből történő kikerülés a közfoglalkoztatásnak köszönhető. A közfoglalkoztatást követően a regisztrált státusz a rendszer sajátossága, a visszakérés automatikus. 2011 és 2013 között a munkaügyi rendszert elhagyók és oda vissza nem térők esetében többségben vannak azok, akik egy vagy két közfoglalkoztatási epizóddal rendelkeznek. Ebből a szempontból érdemes lenne annak vizsgálata, hogy az egyes közfoglalkoztatási epizódok milyen hosszúságúak, hány napot ölelnek fel. A szerzők záró gondolata az, hogy „a közfoglalkoztatásból a rendszeren kívülre kerülés esélye kisebb, mint más programokból, és minél többször vesz részt valaki közfoglalkoztatásban, annál kisebb a valószínűsége, hogy kikerül a rendszerből”. Ahogyan a tanulmány is kiemeli, nem zárható ki, hogy jelenségek együtt járásáról van szó. A bemutatott eredmények nem feltétlenül jelentik azt, hogy maga a közfoglalkoztatási program rontja a kikerülési esélyeket. Az egyén jellemzői sok mindent magyarázhatnak abból, ami az elhelyezkedés valószínűségét és a közfoglalkoztatási programból való kikerülési nehézségeket illeti. Érdekes lehet annak vizsgálata, hogy az egyes munkaügyi rendszerbeli életutak milyen egyéni jellemzőkkel bíró személyekre jellemzőek. Az elemzés ilyen szempontú kiterjesztése hozzájárulhat az életutak alakulásának jobbmegértéséhez (CSERES-MOLNÁR, 2012)

3.2 A szociális gazdaság irányába mutató magyarországi kezdeményezések

Magyarországon is van legalább 300 munkaerő-piaci projektek kivitelezésére alkalmas és vállalkozó nonprofit szervezet. Célcsoportjaik a munkaerő-piacon hátrányos helyzetben lévő rétegek közül kerülnek ki, úgy mint a tartós munkanélküliek, etnikai kisebbségek, megváltozott munkaképességű emberek, nők, 40 éven felüliek és nem diplomás pályakezdő munkanélküliek. Ezek a szervezetek munkáltatói szerepkörüket illetően messze nagyobbak, mint a többi nonprofit szervezet. Jól mutatja ezt foglalkoztatotti létszámuk átlaga, ami 17,1 fő volt 2005-ben. E körben csak a szervezetek 7%-a nem rendelkezik alkalmazottal; 11%-uk maximum 1 főt foglalkoztat, a legfeljebb 10 főnek munkát adók aránya pedig megközelíti a 70%-ot. A foglalkoztatási célú nonprofit szervezetek bevételi forrásait a pályázati pénzek dominanciája (53%) jellemzi. (FREY 2007)

Vállalkozáshiányos, alulfejlett térségekben a szociális gazdaságtól elsősorban a foglalkoztatás bővülését, hiányzó lakossági szolgáltatások, közhasznú tevékenységek ellátását és a társadalmi tőke növekedését várhatjuk. Mennyiségi becslésekre a foglalkoztatás bővülése terén vállalkozhatunk. Kistérségi bázison számítva a szociális gazdaságban legalább 15-20 ezer (kistérségenként 80-120) új munkahely várható. Az egész non-profit szektorra kiterjedő, a nyugat-európai minták alapján a foglalkoztatottak 8-10%-os részesedéséből kiinduló becslés alapján is a jelenlegi létszám megduplázódására, újabb kb. 100 ezer non-profit munkahelyre számíthatunk. Így a harmadik szektor akár 200 ezer ember számára is tudhat – várhatóan alacsonyabb bérezés mellett, de értelmes, közösségben végzett munkával kitöltött, folyamatos - megélhetést biztosítani. Ennek legalább negyede kapcsolódhat a közösségi vagy szociális vállalkozásokhoz. (G.FEKETE - SOLYMÁRI 2004)

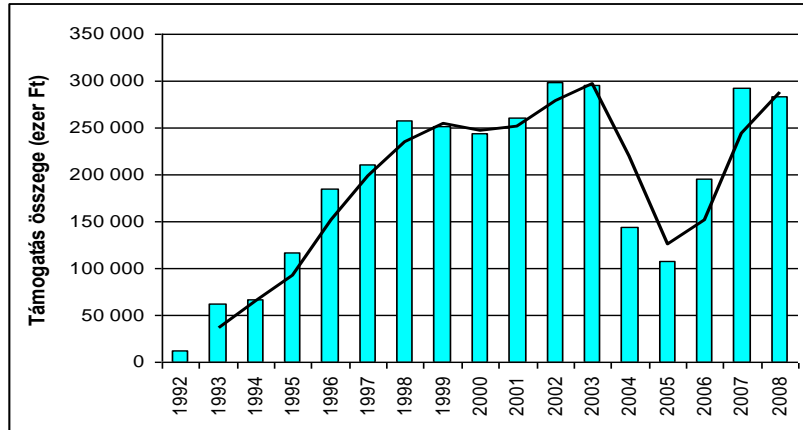
A magyarországi gyakorlatban a szociális gazdaság irányába mutató kezdeményezések jellemzően négy területen jelennek meg. Ezek:

- a. szociális földprogramok
- b. szociális szövetkezetek
- c. non-profit foglalkoztatási (ESZA) projektek
- d. pénzforgalmat kiváltó szívességi / kaláka / helyi pénz körök.

3.3 Szociális földprogramok

A *szociális földprogram* a mezőgazdasági termelésre alkalmas vagyonnal nem, vagy csak kis mértékben rendelkező hátrányos helyzetű családok megélhetését segítő agrárgazdasági program. A szociális földprogramhoz hasonló típusú támogatási programoknak közel száz éves tradíciója van hazánkban. A XIX. század végén és az 1930-as években egyaránt próbálkoztak ilyen jellegű produktív szociálpolitikai kísérletekkel. (BARTAL 1998) A korábbi történeti előzményekre alapozva, de új elvekre és eszközökre támaszkodva - a szociális kistérségi válságkezelő program keretében - indították be a kilencvenes évek elején a szociális földprogramokat. A program résztvevői kedvezményes szolgáltatásokat és egyéb juttatásokat kapnak az államtól ahhoz, hogy háztáji jellegű kistermelést, illetve állattartást tudjanak folytatni. Mindez az egyéni, a közösségi és a települési erőforrások felhasználásával történik. A program hazánk három régiójában, Észak-Magyarországon, Észak-Alföldön és Dél-Dunántúlon vált elterjedtté. (JÁSZ-SZARVÁK 2005)

A szociális földprogram nyújtotta források az indulás óta eltelt csaknem két évtizedben, ha egyenetlen mértékben is, de minden évben elérhetőek voltak a válságövezetek települései számára. A program kezdetektől meghívásos jelleggel működött: bár a települési kör az évek során folyamatosan bővült, a pályázati források mindig az ország leghátrányosabb helyzetű települései számára voltak elérhetőek.

Forrás: Rác 2009 (Esély Szociális Közalapítvány adatbázisa, 1992–2008.)

1. ábra : A szociális szaktárca által a földprogramra fordított források

A szociális földprogramok - működésük célja szerint - három csoportba sorolhatók:

Az önellátást megcélzó programok hozzájárulnak a pénz mint fizetőeszköz kiváltásához, az élelmezési gondok közvetlen enyhítéséhez. Az önellátás erősítése az anyagi előnyök mellett a munkakultúra, s az ehhez kötődő értékrendszer elterjedését is segíti, ami a paternalista szemlélet felől az öfenntartó, öngondoskodó szemlélet felé vezet. Jelenleg a legtöbb működő szociális földprogram ezen a szinten működik.

Jövedelemszerző tevékenységi formaként a megtermelt termékek értékesítésre kerülnek, ezáltal a más termékek és szolgáltatások megvásárlásához pénzjövedelemre lehet szert tenni. A termelés jól szolgálja a vegyes jövedelmű gazdaságok kialakulását, hiszen a földprogram önmagában nem elegendő a szükségletek kielégítéséhez, a családok megélhetéséhez szükség van a szociális támogató rendszer működésére is. A nyugat-európai országokban elterjedt szociális földprogramok a vegyes jövedelmű gazdaságok harmadik szegmensének, a különböző megtakarításokból származó, a háztartás gazdálkodásába és szükségleteinek fedezésébe betervezhető tőkejövedelemnek az elérését célozzák. (CSOBA 2006) A magyarországi példákban a napi megélhetéshez szükséges jövedelemhez járul hozzá a földprogram.

Támogatott, a társadalomba beillesztett vállalkozásként a termelés egész vertikumára kiterjedő, nyereségképzési céllal tevékenykedő termelői/értékesítői közösségek jönnek létre. Egyelőre ez a forma csak kevés helyen működik. A szociális szövetkezetek megjelenése erősíti az ebbe az irányba történő elmozdulást.

Ritka kivételként, de léteznek települések, ahol a földprogram mindhárom fokozata jelen van, azokat komplex rendszerként működtetik (pl. Tiszaadony, Túrístvándi) (G.FEKETE 2010)

Az elmúlt másfél évtizedben közel ötszáz (pontosabban 471) településen valósítottak meg földprogramot. Minden évben átlagosan 150-170 település részesül minisztériumi támogatásban, az érintettek összetétele azonban évről évre változik. Az érintett települések népességszám szerinti *a kistelepülések és aprófalvak dominanciája jellemző*. Az 1992 és 2007 között szociális földprogramot lebonyolító települések több mint háromötöde ezerfősnél kisebb település volt. (RÁCZ 2009)

7. táblázat: A pályázó önkormányzatok településméret szerinti megoszlása

Megye	0-499 fő	500-999 fő	1000- 1999 fő	2000- 4999 fő	5000 fő fölött	Összes
Baranya	83,33	11,11	0	5,56	0	100
Békés	9,52	9,52	14,29	19,05	47,62	100
Borsod-Abaúj-Zemplén	50,36	21,58	17,27	7,91	2,88	100
Hajdú-Bihar	5,56	16,67	33,33	16,67	27,78	100
Jász-Nagykun-Szolnok	0	11,76	23,53	35,29	29,41	100
Nógrád	22,50	35,00	30,00	7,50	5,00	100
Somogy	46,15	30,77	7,69	7,69	7,69	100
Szabolcs-Szatmár-Bereg	16,47	38,82	17,65	18,82	8,24	100
Tolna	68,75	12,50	6,25	6,25	6,25	100
Zala	59,68	25,81	9,68	3,23	1,61	100
Országos	41,85	24,03	15,45	10,94	7,73	100

Forrás: Rác 2009 (Esély Szociális Közalapítvány adatbázisa, 1992-2008.)

Bár a pályázói körben települési önkormányzatok, cigány kisebbségi önkormányzatok, civil szervezetek önkormányzati társulások vehetnek részt, ahogy kezdetben, ma is elsősorban települési önkormányzatok látnak lehetőséget a földprogramban. A 2007. évi pályázat eredményeit tekintve a nyertesek kevesebb, mint ötöde volt nem önkormányzati pályázó. (RÁCZ 2009)

A szociális földprogram számos család számára nagyon hasznosnak bizonyul. Sokszor azonban az a tapasztalat, hogy éppen azok nem veszik igénybe, akik leginkább rászorulnak. (CSOBA 2006)

A földprogramok keretében végzett tevékenységek és az ebből befolyó jövedelem megélhetést segítő szerepe vitathatatlan, arra azonban kevésbé alkalmas, hogy az árutermeléshez, a tartós piaci jelenléthez szükséges javak (hogy csak a legfontosabbakat említsük: termelőeszközök, művelésre alkalmas földterületek, forgótőke) felhalmozását lehetővé tegye. Még azok a rászoruló családok is, melyek látszólag függetlenednek az integrált termeléstől, sajátos szimbiózisban élnek tovább az önkormányzati koordinációban zajló földprogrammal. (RÁCZ 2009)

3.4 A szociális szövetkezetek

Magyarországon a jogi szabályozás 2006-ban teremtette meg a szociális szövetkezet, mint szervezeti forma létjogosultságát.²¹²² Az első szövetkezetek létrejöttét az OFA és a Szociális és Munkaügyi Minisztérium között a szociális szövetkezetek létrehozása és működtetése érdekében öt éves időszakra vonatkozó megállapodás is segítette. Mint Európa szerte a jogi szabályozás célja nálunk is a társadalom tagjainak a szociális gazdaság aktív szereplőivé válásának ösztönzése volt, amitől olyan igények, szükségletek kielégítését is várták, amelyekre az üzleti vagy a közszolgálati szektor nem alkalmas.

A szociális szövetkezetek – jogszabályok által meghatározott - alapvető jellemzői a következők: A tagok - akik csak természetes személyek lehetnek - meghatározzák, hogy milyen értékű részjeggyel alapítják meg a nyitott tagságú szövetkezetet, tehát ha valaki

²¹ 2006. évi X. törvény a szövetkezetekről

²² 141/2006. (IV.29.) Korm. Rendelete szociális szövetkezetekről

elfogadja az alapszabályt, akkor bárki, megkülönböztetés nélkül, beléphet a szövetkezetbe. A szociális szövetkezet a változó tőke elve szerint működik, ami azt jelenti, hogy változik a tagok be- és kilépésével a tőke nagysága. A részjegy a szövetkezet adózott eredményéből részesedésre jogosít, kivéve a közhasznú szervezeti jogállással rendelkező szociális szövetkezeteket, mert ezek a szociális szövetkezetek eredményüket csak a közhasznú céljaik megvalósítására fordíthatják. A szociális szövetkezet célja a tagjai gazdasági, kulturális, oktatási, szociális, egészségügyi szükségleteinek kielégítése, valamint munkanélküli, illetőleg szociálisan hátrányos helyzetben lévő tagjai számára munkafeltételek teremtése. A tagoknak kötelező a személyes közreműködés a szociális szövetkezet tevékenységében. A szociális szövetkezetben lehet tevékenységet végezni tagként, alkalmazottként, vagy vállalkozási/megbízási szerződéssel. A szövetkezet közösségi alapot képez, amiből a tagok és családtagjaik számára nyújt kulturális, oktatási, szociális, egészségügyi támogatást. (NÉMETH 2010)

A szociális minisztérium és az OFA közötti megállapodás jegyében kialakított támogatási program elsődleges célkitűzése volt, hogy Magyarországon olyan szociális szövetkezetek alakuljanak, illetve olyan, már bejegyezett szociális szövetkezetek kezdjék el, vagy fejlesszék tovább tevékenységüket, amelyek a munkanélküli, illetőleg szociálisan hátrányos helyzetben lévő emberek számára munkafeltételeket teremtenek és közösségi alapjukból - különféle kulturális, oktatási, szociális és egészségügyi szükségletek kielégítésének elősegítésével - tagjaik szociális helyzetének javítását segítik elő. A OFA Kuratóriuma által meghirdetett támogatási program 4 éven át futott. Szociális szövetkezet alakítására, illetve a már bejegyezett szociális szövetkezetek tevékenységének folytatására és fejlesztésére 2007-ben és 2008-ban, a rendelkezésre álló támogatási keretösszeg erejéig kétfordulós pályázati felhívás keretében lehetett pályázatot benyújtani. Mostanáig a minisztérium országos szinten nagyságrendileg 700 millió forinttal támogatta a szociális szövetkezetek létrehozását, ebből az összegből mintegy 50 szövetkezet kezdhette meg működését 2007 és 2010 között. Jellemző azonban a program népszerűségére, hogy további 150 pályázat is beérkezett a támogatásokért, de különböző okok miatt még egyelőre ezek nem kaptak támogatást. (OFA HONLAP)

2010. február 15-vel elindult a TÁMOP 2.4.3/B/1-09. konstrukció keretein belül a KoopeRáció című projekt, amelynek célja a szociális szövetkezetek létrehozásának további ösztönzése, szakmai támogatása és számukra szakmai szolgáltatások térítésmentes biztosítása. A KoopeRáció kiemelt projekt célja a szociális szövetkezetek létrehozásának ösztönzése, a hazai és nemzetközi tapasztalatok beépítésével a szakmai támogatás minőségének fejlesztése, jó gyakorlatok (különös tekintettel a fenntarthatóságra) terjesztése, a szociális szövetkezetek interaktív hazai és nemzetközi hálózati együttműködésének kialakítása és fejlesztése, a szociális szövetkezetek működtetésében résztvevők szakmai ismereteinek fejlesztése, a gyakorlati tapasztalatok becsatornázása a foglalkoztatáspolitikába.

A szövetkezetek gyakorlati hasznáról, működéséről egyelőre korai lenne határozottan állást foglalni, túlságosan kevés idő telt még el a rendszer megalakulása óta, kevés a rendelkezésre álló adat, illetve maguk a szövetkezetek sincsenek sokan. Maga a kezdeményezés mindenképpen pozitív, és az is látszik, hogy a települések vevők rá, igénylik az ilyen jellegű programokat, főként a hátrányos helyzetű kistérségekben. Szembetűnő, hogy a szociális szövetkezetek szervezése, majd működése mögött általában a helyi önkormányzatok, ill. azok vezetői állnak.

A vizsgálat célja, hogy felmérje a 2012. január 1-jétől alakult, új típusú szociális szövetkezetek megalakulásának körülményeit, tevékenységeinek, foglalkoztatási és reintegrációs szerepvállalásainak területi következményeit, valamint hosszútávú fenntarthatóságát. A 2014. év folyamán végzett kérdőíves vizsgálat célcsoportja az a 326 darab szociális szövetkezet volt (az összes szervezet egyötöde), amelynek székhelye valamely

leghátrányosabb helyzetű (LHH)kistérség településén található. A megkérdezettek közül értékelhető választ 132 szervezet adott. Az új típusú szociális szövetkezetek többsége 2013 folyamán jött létre. Megalakulásuk motiváló tényezői a helyi termelési vagy szolgáltatási szükségletek kielégítése voltak, továbbá igény az értékteremtő munkahelyek létrehozására, valamint a hátrányos helyzetűek jövedelemhez juttatására, szociális helyzetük, életkörülményeik javítására. A szövetkezetek társadalmi céljának fókuszában az életminőség-javítás és a közösségfejlesztés áll. A vizsgált településeken a gazdaságfejlesztés általános eszközeivel eddig nem lehetett komolyabb eredményt elérni. A szociális szövetkezetek megalakulását számos körülmény segítette, köztük a szociális gazdaság fejlesztésére kiírt pályázati támogatáslehetősége. Kedvező előzményt jelentett a közfoglalkoztatás keretében megvalósított startmunka mintaprogram is, amely kiváló tapasztalati lehetőséget nyújtott az értékteremtő, egyre inkább piaci alapokon nyugvó tevékenység fejlesztéséhez. Az LHH-térségekben a szervezetek több mint fele (országosan közel kétharmada) a szolgáltatási szektorban tevékenykedik. A vizsgált szövetkezetek mindössze egytizede folytat közvetlenül mezőgazdasági tevékenységet. A szolgáltatások között említhetjük többi között a közösségi, szabadidős tevékenységeket, a szociális és egészségügyi ellátást, az oktatást, takarítást, tanácsadást, a személyi, vagy szálláshely-szolgáltatást stb. Az LHH-térségekben található szövetkezetek mintegy kétharmadának székhelye Észak-Magyarország.

Az új típusú szociális szövetkezetek létrehozásának támogatásáról 2012-ben született döntés, ennek első fázisa az ország 47 leghátrányosabb kistérségének 800 olyan települését érintette, ahol ötezernél kevesebben élnek, és a hagyományos pályázati rendszerben nem tudtak előrelépni. 2013-ban az Új Széchenyi Terv keretében megjelentek a TÁMOP szociális gazdaság fejlesztésére kiírt pályázatai. Ebben kiemelt szerep jut a konvergencia régiókban az önfenntartást célzó szociális szövetkezetek támogatásának. (Borsod-Abaúj-Zemplén megyében), a maradék egyharmad közel azonos mértékben osztozik Dél-Dunántúlon, illetve az Alföldön. Ipari dominanciájú szociális szövetkezetek Észak-Alföldön találhatók, döntően a könnyű-és az élelmiszeriparhoz kapcsolódva. Ahol a termelési érték legnagyobb hányadát az élelmiszeripar adja, ott a szociális szövetkezetek ágazati orientációja is ezt tükrözi. A legmarkánsabban megjelenő területi különbségek a mezőgazdasági tevékenység esetében figyelhetők meg (Nyugati-Nyírség és a Hajdúhát által határolt települések köre, illetve Bácska, valamint Nógrád megye). A vizsgálatba bevont szociális szövetkezetek munkavállalói a hátrányos helyzetű csoportokból kerülnek ki: a hátrányos helyzetű térségekben élő idősebb, de még aktív korúak (25%), az alacsony iskolai végzettségűek, a nők és a romák (25%). A sort a pályakezdők és a megváltozott munkaképességűek zárják 10%-nál is kisebb átlagos részaránnyal. Egy-egy szövetkezet nagy átlagban húsz fő foglalkoztatását teszi lehetővé. A legtöbb esetben helyi munkaerőt alkalmaznak, átlagos havi bruttó bérük százezer forint feletti. A szövetkezeti taggá válás célja kismértékben teljesül, míg az önfoglalkoztatóvá válás szinte egyáltalán nem. A vizsgált szövetkezetek tartós foglalkoztatásra rendezkedtek be. A foglalkoztatást a legtöbb esetben képzés egészíti ki, amely nagyobb arányban a kommunikációs és a tanulási készségek, az informatikai ismeretek, valamint az önismeret fejlesztésén keresztül növeli a munkaerő-piaci esélyeket. A humán erőforrás megítélésénél az alkalmazottak szakértelme, kompetenciája és a közösségért tenni akarása bizonyult a leggyengébb pontnak, ugyanakkor megbízhatóságukat, rugalmasságukat több esetben pozitív tulajdonságként említik. A vizsgálat szerint az érintett településeken javulhatnak a hátrányos helyzetű munkavállalók életkörülményei. A szövetkezetek felének a vezetősége úgy vélte, hogy a szervezet működéséhez szükséges tőke még éppen elegendő mértékben áll rendelkezésre, de a tárgyi feltételek, eszközök karbantartására és azok fejlesztésére már nem tudnak elég forrást biztosítani. A legfőbb problémák egyike, hogy a termékek egy része gyakran készleten marad. Azon szervezetek több mint felénél, ahol a

tevékenységnek voltak előzményei–pl. a startmunka mintaprogramban–az aktuális árak mellett több terméket/szolgáltatást nem tudnának értékesíteni, de készleten sem marad jelentős árumennyiség. A kutatás szerint a tőkeellátottsági, likviditási problémák háttérben a gyenge pályázati tevékenység, illetve menedzsmentállhat. A vizsgálatba bevont szociális szövetkezetek éves árbevétele a néhány milliótól a negyven millió forintig terjed. Az esetek többségében a kereskedelmi, termelő-és szolgáltatótevékenységből származó árbevétel nem haladja meg a teljes összeg felét, a nagyobb rész tehát állami, pályázati forrásból biztosított. A szervezetek az alapító tőkén és a pályázati forráson túl pénzügyi tartalékkal nem rendelkeznek. A szövetkezetek valamivel több mint felének piaci eredménytelenségében érezhető a versenytársak aktivitásais. A versenytársak nagyobbak, tőkeerősebbek, költséghatékonyabbak, több éve működnek, így piaci tapasztalattal, kialakult és jól bejáratott beszállítói és értékesítői csatornákkal rendelkeznek. Aszociális szövetkezetek tevékenysége kevésbé innovatív. A folyamatos és intenzív, eszközökre és technológiákra is kiterjedő fejlesztés nem jellemző. Több mint négyötödük nem alakított ki kapcsolatot kisüzemekkel és más szociális szövetkezetekkel, nem végeznek közös tevékenységet, bár ezek közel fele tervezi a későbbi együttműködést. A vizsgált szövetkezetek vezetőinek több mint kétharmada úgy ítéli meg, hogy tevékenységük jelentős mértékben hozzájárul a hátrányos helyzetű település/térség fejlődéséhez. Ahelyi gazdaság fejlesztésének közvetett közösségformáló szerepe is lehet. A szövetkezetek egy része közösségfejlesztő és kulturális tevékenységet is végez, a legtöbbször környezetvédelmet és a fenntarthatóságot is előtérbe helyezik. A fejlődéshez ez idáig az induló TÁMOP-és Leader-pályázatokon túl az önkormányzatoktól érkezett segítség. Aközfoglalkoztatásból kikerülő, munkatapasztalattal rendelkezők számára – különösen az LHH régiókban–szinte egyetlen eszközként az új típusú szociális szövetkezetek jelenthetik megélhetést. 2014 végétől megnyílt egy új a „Sui Generis” programhoz kapcsolódó pályázati forrás az önellátást, az önfenntartást megalapozó, a tagi munkavégzésre irányuló jogviszony elterjesztésére, amely felhasználható többiközött szakmai, pénzügyi, adminisztratív kapacitások fejlesztésére, illetve a szükséges háttérszolgáltatások biztosítására, a technológia karbantartására, modernizálására, korszerűsítésére, új termelőeszközök beszerzés. (Tésits et al. 2015)

3.5 Nonprofit foglalkoztatási (ESZA-típusú) projektek

A tartós munkanélküliség leküzdésére a hagyományos közmunka (közcélu foglalkoztatás) hiányosságait pótló programok kidolgozása vált indokolttá. Erre ösztönöztek az Európai Foglalkoztatáspolitikai és az annak megvalósítása mögött álló Európai Szociális Alap törekvései is. Az ESZA típusú programok első generációját a PHARE programok („Küzdelem a munka világából való tartós kirekesztődés ellen, Kísérleti EQUAL Program), majd a ROP 3.2. intézkedés, az EQUAL+ és a TÁMOP intézkedései alkották. Emellett az OFA és az Autonómia Alapítványtól számíthatnak támogatásra a non-profit foglalkoztató szervezetek. 2002-től kb. 300 ilyen projekt valósult meg és ezek több tízezer ember számára nyújtottak munka-, képzési és hálózatépítési lehetőséget.

- *Az Autonómia és a Soros Alapítványok programjai*

Az Autonómia Alapítvány 1990-ben alapított független magánalapítvány. Célja azoknak a magyarországi független helyi kezdeményezéseknek a támogatása, melyek a problémákra helyi erőforrások mozgósításával keresnek megoldást.

Ennek az eszmének a megvalósulását a kezdetektől segítette a Charles Stewart Mott Alapítvány, a Rockefeller Brothers Fund, a British Know How Fund, a Ford Alapítvány, a Levi Strauss Alapítvány, a Soros Alapítvány, az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány és önmagukat megnevezni nem kívánó magánszemélyek.

Az alapítás óta eltelt évek alatt több mint ezer társadalmi szervezet és alapítvány programját támogatták.

A felsorolt független adományozók azonban fokozatosan kivonulnak az országból, és így az Autonómia Alapítvány is egyre inkább az Európai Unió előcsatlakozási alapjaira és egyéb uniós forrásokra támaszkodva valósítja meg céljait, ők maguk is pályázóvá váltak.

A Soros Alapítvány 1993 és 2003 között fordított kiemelt figyelmet a foglalkoztatás, azon belül is a roma foglalkoztatás ösztönzésére. Először jövedelemgeneráló mintaprogramok indultak, amelyekből később más munkahelyteremtő és foglalkoztatási kezdeményezések is táplálóztak.

A foglalkoztatási program a legnagyobb hátrányos helyzetű munkavállalói csoport, a romák esélyein akart javítani. A vállalkozói támogatáson kívül számukra később szakképzést is kínált, illetve a közigazgatásba is igyekezett bevonni romákat. A program az Autonómia Alapítvánnyal együttműködésben valósult meg.

A programok valójában nem foglalkoztatási, hanem munkaalkalom-teremtési programok voltak. Lényegük az volt, hogy segítséget nyújtsanak olyan helyi kezdeményezéseknek, melynek keretében az ott lakók valamilyen szabadon választható mezőgazdasági tevékenységet kívántak folytatni.. A munkahelyteremtés kezdetben nem volt cél. A fokozatosság elvére épülve az első szinten csak egyszeri pénzügyi, természetbeni támogatást kaptak a résztvevők, amelyekhez képzés is párosult. Ezen a szinten elsősorban a saját igény kielégítése volt a fontos. A következő szinten már nem csak saját haszonra, hanem piacra is termeltek, ami bevételt jelentett a termelők számára. A harmadik szinten, már egyénileg is tudtak vállalkozni, és mentek a saját útjukon. Vállalkozói kölcsönrel indultak, amit később visszafizettek. De ez a szint nem tudott kiteljesedni, mert az akkori törvény nem tette lehetővé, hogy pénzügyintézeteken kívül más intézmény, alapítvány pénzkölcsönzéssel foglalkozzon. A program pozitív hatása abban is megmutatkozott, hogy a fekete foglalkoztatásból a szürke irányába mozdította el az embereket.

A jövedelemgeneráló programok lassan megszűntek, helyüket a szűkebb értelmezésű foglalkoztatási programok vették át.

- *Az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány kísérleti programjai*

Az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány (OFA) 1992 óta támogatja a hátrányos helyzetű munkanélküliek munkaerő-piaci reintegrációját és foglalkoztatását, elsősorban olyan kísérleti programokon keresztül, amelyek több helyi szereplő együttműködésére, partnerségére épülnek. 1992 és 2006 között közel 32 milliárd forintot fordított közel ötszáz ezer hátrányos helyzetű munkanélküli munkaerő-piaci esélyének javítására. (OFA Évkönyv 2007) A foglalkoztatási projektek szervezését illetően az OFA végezte a kísérleti programok szakmai tartalmának kidolgozását és a pályázati programok lebonyolítását egyaránt. Az OFA által kifejlesztett és támogatott programok a képzés, a foglalkoztatás, a munkaerőpiaci és pszichoszociális támogató szolgáltatások elemeiből építkeznek a résztvevők szükségleteihez igazodva.

A programok többsége az alternatív foglalkoztatási módszerek és munkaerőpiaci szolgáltatások kipróbálását, elterjesztését segítette. (Tranzitfoglalkoztatás (1996-2003); Alternatív munkaerő-piaci szolgáltatások (1997-2007); KID program (2000-2006); Újra Dolgozom Program (1998-2004); Rátalál(1)ás (2003); Komplex munkaközvetítő és tanácsadó szolgálatok támogatása(2003); Fogyatékkal élő és megváltozott munkaképességű munkavállalók munkaerő-piaci reintegrációja Támogatott Foglalkoztatási Szolgáltatás (TF) nyújtásával (2003); Támogatott foglalkoztatás @ Szolgáltatással (2003); Helyi foglalkoztatási válságkezelést segítő program (2003); Foglalkoztatási célú közalapítványok támogatása (2003); Mezőgazdasági munkavállalók foglalkoztatásátelősegítő program (2002-2007); Kisfalu program (2007); Nonprofit közvetítés(2007))

Kimondottan a szociális gazdaság megalapozását szolgálták az alábbi programok.

“Új Esély” helyi foglalkoztatási program (2003): A támogatási program célja olyan helyi projektek életre hívása volt, amelyek megalapozzák a hátrányos helyzetű munkanélküliek első gazdaságban való foglalkoztatását. A projekteket megvalósító önkormányzatoknak és non-profit szervezeteknek vállalniuk kellett a munkanélküliek visszasegítését a munka világába integrációjuk támogatásával, alkalmazkodó képességük fejlesztésével. A program célcsoportjait a hátrányos helyzetű (roma, 45 éven felüli, alacsony iskolai végzettségű, 4-6 hónapja munkanélküliek, és/vagy közcélú, köz-, közhasznú munkából kikerülők, és/vagy munkanélküli házaspárok, valamint a hajléktalan) személyek képezték.

A célcsoport felkészítésekor a szakmai ismeretek mellett családgondozást, szociális munkát valamint mentális felkészítést és megerősítést kellett végezniük a nyerteseknek. A program támogatta a szükség szerinti tárgyi eszközök beszerzését és beruházás lebonyolítását.

A célcsoportból kiválasztott munkaerőt (legalább 5 fő, de maximum 20 fő) olyan non-profit foglalkoztatási projektekben vagy vállalkozásban foglalkoztatták, melyek a helyi fogyasztók számára állítottak elő termékeket vagy nyújtottak szolgáltatásokat. Ezeknek a tevékenységeknek valós magán és/vagy közösségi vásárlóerőre kellett alapozódniuk.

A program utolsó fázisában történt meg a foglalkoztatottak kiléptetése a programból és a munkaerő-piacra működő más munkáltatónál – legalább 50 %-ukat első gazdaságban – való foglalkoztatása, amit végig követnie kellett segítő-támogató tevékenységeknek: a családgondozásnak és a háttér szociális munkának.

Roma foglalkoztatási programok (2003-2006): A roma foglalkoztatási programkorszerű, növekedést felmutató roma közösségi vállalkozási projektek támogatásával kívánta elősegíteni a munkanélküli romák foglalkoztatását, társadalmi, munkaerő-piaci

reintegrációját. A program olyan valós helyi igényeket és szükségleteket kielégítő, magán és/vagy közösségi vásárlóerőt feltételező – kezdeményezéseket kívánt támogatni, amelyek közösségi alapú önszervező/önfenntartó programok megvalósításával hozzájárulhattak a tartós foglalkoztatás fenntartásához. Az OFA a foglalkoztatás mellett a projektgazda szervezetek menedzsmentjének képzését (a hatékony foglalkoztatási projektek megvalósításához szükséges ismeretek és készségek megszerzése) is támogatta. A programok sikeres megvalósítását habilitációval segítette. A programban a foglalkoztatás (vállalkozás) fő területei az alábbiak voltak:

- Termék előállítás – fejlesztés, a program megvalósítása során termékek előállítása, élelmiszer feldolgozás
- Személyi/szociális szolgáltatások területén tartós munkavégzési lehetőséget biztosítanak
- Az önkormányzatok alap- illetve szakellátási feladatai közé tartozó szolgáltatások: étkeztetés; házi segítségnyújtás; családsegítés; nappali ellátás idősek, fogyatékosok, pszichiátriai betegek és szenvedélybetegek részére
- Környezet gondozása - pl.: elöregedett épületek felújítása, komfortosítása; kertgondozás; közterület karbantartás, csatornázás, csatornatisztítás; energia-megtakarító eljárások elterjesztése különösen a háztartások körében; temetők helyreállítása, gondozása, stb.

Szociális szövetkezet program (2007): A szociális szövetkezeti forma népszerűsítése a hátrányos helyzetű munkanélküliek körében, legalább 50 szociális szövetkezet létrehozása. Célcsoport: Hátrányos helyzetű munkanélküliek (500 fő). 5 éves futamidő: 2007-2011.

„KÖR”(2006-2007): Munkanélküliek társadalmi és munkaerőpiaci reintegrációja a nagyközségek, kistelepülések elhanyagolt, leromlott részeinek, közterületeinek, közösségi tereinek revitalizációjával. A támogatást nyert szervezetek társadalmi és gazdasági hátránnyal küzdő települések, nem egy közülük zsáktelepülés. A revitalizációs támogatási program a helyi közösség számára hasznos tevékenységek végzésére irányulnak, jellemzően alulképzett munka nélkül lévőknek nyújtanak munkavégzési lehetőséget. A projektekben sokféle revitalizációs tevékenység valósul meg: régi használaton kívüli épületek felújítása: TSz major, vasútállomás, TÜZÉP, művelődési ház, raktárépület; faluközpont, szabadidő központ, ifjúsági klub rendbetétele, közterület rendezés, parkosítás; épület felújításhoz kapcsolódó termelő tevékenység indítása (gyógynövény); roma településrészek, roma telep rendbetétele, útépités, parkosítás; községi ravatalozó és környéke felújítása; műemléki épületek, műemléki településrészek turisztikai vonzerejének növelése (Pince falu), falumúzeum; sportöltözők, sportpályák felújítása.

- *ESZA típusú Phare Programok*

A magyar kormány az európai uniós tagságra való felkészülés keretében készítette el az Előzetes Nemzeti Fejlesztési Tervet (ENFT), amely tartalmazta a 2000-2002 időszakra vonatkozóan a Phare program keretében megvalósuló gazdaságfejlesztési és szociális kohéziót elősegítő programok prioritásait, célterületeit és pénzügyi kereteit. A tervdokumentumban három magyarországi régiót jelöltek ki támogatásra: az észak-magyarországi, az északalföldi és a dél-alföldi régiókat. Mindhárom célrégió regionális fejlesztési terve kiemelt fontosságúnak tekinti, hogy a lakosság többszörösen hátrányos helyzetű csoportjai munkához jussanak. Ezzel összhangban a program célja a fiatalok, a roma kisebbséghez tartozók és a fogyatékkal élő emberek munkaerő-piaci integrációjának – reintegrációjának segítése.

A pályázati alapból lehetőség nyílt a foglalkoztatás feltételeinek megteremtésére, a célcsoport képzésére, átképzésére és segítő, támogató tevékenységekre annak érdekében, hogy csökkentsék a célcsoport hátrányait, és biztos háttérrel nyújtsanak a tartós munkavállaláshoz.

A projektek támogatására összesen 2,2 millió euró állt rendelkezésre.

A pályázat kedvezményezettjei önálló jogi személyiséggel rendelkező non-profit, nem állami szervezetek lehettek. Összesen 62 szervezet nyújtott be pályázatot, melyből 13 kapott lehetőséget elképzelései megvalósítására. A 2 roma, 2 fogyatékos és 9 fiatalokkal foglalkozó program 11 különböző szakma elsajátítását tette lehetővé közel 200 résztvevő számára. Az elhelyezkedést követően 12 különféle, alap- és középfokú végzettséget igénylő munkakörben foglalkoztatták őket.

A projektek 2002 őszen indultak és 2004 tavaszán zárultak le. Minden program együttműködésben valósult meg, így lehetőség nyílt tapasztalatokat szerezni, kapcsolati rendszert kiépíteni a versenyszféra szereplőivel, illetve képzést és foglalkoztatást megvalósító egyéb szervezetekkel. A megvalósítás során valamennyi szervezet fejlődött, alkalmassá vált foglalkoztatási programok megvalósítására. Ez jó alapot teremtett az uniós csatlakozás után az Európai Szociális Alap (ESZA) támogatásával megvalósuló európai strukturális politikában való részvételre.

Az 1999-2003 közötti periódusban az alábbi ESZA-típusú PHARE programok valósultak meg:

- HU-99.04.01: "A halmozottan hátrányos helyzetű, elsősorban roma fiatalok társadalmi beilleszkedésének támogatása"
- HU-00.08.02: "A képzésből a munka világába történő átmenet támogatása"
- HU-00.08.03: "Halmozottan hátrányos helyzetű lakosságcsoportok foglalkoztathatósága és tartós foglalkoztatása"
- *HU-01.01.01: "A halmozottan hátrányos helyzetű, elsősorban roma fiatalok társadalmi beilleszkedésének támogatása" program 5. alprogramjaként megvalósuló EQUAL-program*
- HU-01.04.02: "Nők munkaerő-piaci reintegrációja".
- HU-01.05.02: "A foglalkoztatási rehabilitáció eszköztárának rendszerszerű fejlesztése"
- *HU-02-01.04: "Küzdelem a munka világából történő kirekesztődés ellen".*

Közülük a szociális gazdaság irányába mutattak az alábbiak:

PHARE "Halmozottan hátrányos helyzetű lakosságcsoportok foglalkoztathatósága és tartós foglalkoztatása"(HU-00.08.03)

A programot 2002-ben a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium VÁTI Területfejlesztési Igazgatósága hirdette meg a Gazdasági Minisztérium és az akkori Szociális és Családügyi Minisztérium képviselésében. Előbb a VÁTI volt a felelős (szerződő) hatóság, az ESZA Kht. pedig menedzser-szervezetként működött közre. 2002. novemberétől az ESZA Kht. viselte a programért a teljes felelősséget.

Pályázni 2000 évi PHARE-célrégiók területéről (Észak-Alföld, Észak-Magyarország, Dél-Alföld) lehetett.

A program három hátrányos helyzetű csoportot céltzott meg, és ezek mentén három alprogramra bomlott:

- HU0008-03-01: *Halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok szociális és munkaerő-piaci (re)integrációjának támogatása,*
- HU0008-03-02: *Roma kisebbséghez tartozók munkaerő-piaci (re)integrációját támogató program,*
- HU0008-03-03: *Fogyatékkal élők átképzését és munkaerő-piaci (re) integrációját célzó program.*

Fő pályázóként civil szervezetek jelentkezhettek, akik állami vagy nem állami szervezetekkel illetve profitorientált cégekkel társulhattak. A szervezeteknek *minimum 10 fő* foglalkoztatását kellett vállalniuk. A pályázati kiírásban az a szigorú feltétel is szerepelt, hogy lemorzsolódás csupán "vis major" esetén megengedett. (Ezt a fogalmat azonban akkor nem definiálták.)

A program tervezett összköltségvetése 8 millió euró volt, ám az eredetileg *a programra szánt összeg töredéke* került végül a megcélzott szervezetekhez. A program kiírásakor ugyanis arra számítottak, hogy összesen 68 pályázatot fognak tudni támogatni, de elegendő számú értékelhető pályázat hiányában *végül 68 helyett 13 pályázatot tudtak támogatni*, így a rendelkezésre álló összeg fennmaradó része átkerült más programokhoz.

Összességében minden projekt esetén maximum 50%-ot finanszírozott az EU, 40%-ot a Munkaerőpiaci Alap és *10%-ot kellett a pályázó konzorciumnak* önrészként letennie. A minimális támogatási összeg 50.000 euró (12,5 millió Ft), a maximális 200.000 euró (50 millió Ft) volt mindhárom alprogramnál.

A szervezeti problémák okozta csúszás miatt az eredetileg 24 hónaposra tervezett program-időszakot (melynek 2003. szeptemberében lett volna a lezárása) brüsszeli jóváhagyással 18 hónapra rövidítették le. Ez azt jelenti, hogy az eredeti struktúra (6 hónap képzés, 1 év foglalkoztatás, 6 hónap utánkövetés) megmaradt, "csak" az utánkövetéses időszakot csípték le a programból. Így a programnak - az eredeti terveknek megfelelően - 2004. szeptember 30-án volt a végső kifizetési határideje.

A program keretében végül támogatott 13 projektből *kettő foglalkozik fogyatékos személyekkel*, szintén *kettő támogatja a romákat*, és *kilenc* olyan projekt folyik, amelynek a *halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok* képezik a célcsoportját. Ez utóbbiak között szerepel állami gondozottakat, szabadságvesztésre ítélteteket, hajléktalan fiatalokat gondozó civil szervezet, illetve szenvedélybetegek rehabilitációjával foglalkozó szervezet is.

A kudarcos kezdet ellenére is a célrégiókban korábban nem létező *konzorciumok jöttek* létre, illetve már meglévők *erősödtek meg*, ezzel növelve a potenciális ESZA-pályázók sorát. Ami azonban még fontosabb, hogy a projektek jelentős számú hátrányos helyzetű fiatal és felnőtt *foglalkoztatásához* és (a támogató szolgáltatásokon keresztül) *szociális és lelki rehabilitációjához* járulnak hozzá.

A támogatások összege 126 ezer és 198 ezer euró között mozgott (nagyjából 30 és 50 millió forint közötti összegek). A projektekben többségében OKJ-s képzések (hegesztő, telefonközpontos, teleház-üzemeltető/számítógép-kezelő, szociális gondozó, faipari, varrónő-képzés, parkgondozói képzés) és foglalkoztatás szerepelt. A legtöbb projekt a hátrányos helyzetű fiatalok munkaerőpiaci integrációjára irányult.

PHARE EQUAL kísérleti program (HU-01.01.01) (2002-2004)

Az EQUAL Közösségi Kezdeményezés célja olyan innovatív megközelítések és módszerek kidolgozása és elterjesztése, amelyek hozzájárulnak a munkaerőpiachoz kapcsolódó diszkrimináció és egyenlőtlenségek megszüntetéséhez. Az EQUAL által támogatott kezdeményezések az Európai foglalkoztatási stratégia és a Társadalmi kirekesztés elleni küzdelem közösségi stratégiái által meghatározott szakmapolitikai keretekbe illeszkednek.

Magyarország részvétele az EQUAL Programban két lépcsőben valósult meg. A 2002-2003 közötti időszakban a PHARE Program keretében kísérleti EQUAL Programot valósított meg, majd 2004 után, immár teljes jogú uniós tagként lehetővé vált az Európai Közösségi Kezdeményezéshez való közvetlen csatlakozás.

Az első program kidolgozására és megvalósítására a HU0101- 01 számú, *A halmozottan hátrányos helyzetű, elsősorban roma fiatalok társadalmi beilleszkedésének támogatása II.* elnevezésű Phare program harmadik alprogramjaként, *Roma kisebbség munkaerő-piaci esélyeit növelő kísérleti kezdeményezések* címmel került sor. A program fő célja a roma népesség munkaerő-piaci integrációjának támogatása, tartós foglalkoztatásuk segítése és a

munkaerő-piacion tapasztalható etnikai, nemi vagy életkor alapú hátrányos megkülönböztetés megszüntetése volt. A program további célja a tapasztalat- és információcsere az Európai Unió tagállamai és Magyarország között, illetve közös stratégiák kialakítása hasonló típusú problémák kezelésére. A kísérleti program hazai koordinációs központja az Oktatási Minisztérium Alapkezelő Bizottsága volt.

Az EQUAL program három fő sajátossága a következő:

- A projekteket *Fejlesztési Társulásokon* keresztül kellett végrehajtani. A fejlesztési társulások tagjai önkormányzatok ill. azok intézményei, kisebbségi önkormányzatok, oktatási intézmények, munkaügyi központok, gazdasági társaságok, vállaltok, vállalkozók, munkaadói tömörülések ill. szakszervezetek, civil szervezetek, regionális fejlesztési ügynökségek, egyházi intézmények, illetve kulturális intézmények lehettek. A fejlesztési társulásoknak (melyek a magyar jog alapján nem jogi személyek) "együttműködési szerződést" kellett kötniük, amelyben meghatározták, hogy a társulás egyes tagjai a megnyert összeg milyen arányát kapják meg, és ezért a pénztért milyen tevékenységeket fognak folytatni. A pályázat egyik fontos feltétele volt, hogy a Fejlesztési Társulásba be kellett vonni a célcsoportot képviselő szervezeteket is.
- A projekteknek *mintaként kellett szolgálniuk* a többi hazai és külföldi pályázó, valamint a döntéshozó szervek részére. Ezért különös körültekintéssel kellett gondoskodni arról, hogy a projekt tapasztalatai nyilvánosságra kerüljenek.
- Minden EQUAL projektnek kötelezően tartalmaznia kellett legalább egy *külföldi (európai) ország* hasonló Fejlesztési Társulásával való együttműködést, valamint a nemzetközi hálózatokban való részvételt, és annak költségeit.

A 2002. márciusában meghirdetett program teljes költségvetése 2 millió EURO volt, melyet a Phare és az Oktatási Minisztérium biztosított. Az egy projekt keretében elnyerhető támogatás 350-400 ezer eurót (87,5 - 100 millió forintot) érhetett el. A pályázónak 10%-os önrészt kellett vállalni, aminek a fele lehetett természetbeni vállalás (pl. önkéntes munka). Az eszközbeszerzésre tervezhető összeg a megnyert támogatás maximum 10%-a lehetett.

A beérkezett 25 pályázatból öt nyert. Az öt fejlesztési partnerségben összesen negyven szervezet vett részt. A legnagyobb fejlesztési partnerség tizenhárom szervezetből állt, míg a legkisebb csak négy taggal működött. A résztvevő szervezetek a téma szempontjából fontosnak és jól felkészültnek bizonyultak, valamint a partnerség a korábbi konzorciumi működési formánál szorosabb együttműködést és differenciáltabb feladatmegosztást eredményezett. Különösen komoly eredményt jelentett a roma szervezetek bekapcsolódása az együttműködésbe.

PHARE „Küzdelem a munka világából ...” (HU-02-01.04)

„Küzdelem a munka világából történő kirekesztődés ellen” című HU2002/000-315.01.04 számú Phare program legfontosabb célkitűzése a tartós munkanélküliek és a rendszeres szociális segélyből élő emberek foglalkoztathatóságának javítása és munkaerő-piaci integrációjának elősegítése, különös tekintettel a roma népességre. A program közvetlen célkitűzései közé tartozott továbbá a közösségi és közszolgáltatások, különösen a szociális szolgáltatások fejlesztése, a tartós munkanélküli és a rendszeres szociális segélyből élő emberek foglalkoztatásával.

Az Európai Unió politikai irányelvével összhangban, a program célul tűzte ki a szegénység és a társadalmi kirekesztődés csökkentését, a társadalmi kohézió erősítését.

A program keretében a pályázók az alábbi két komponensre nyújthattak be pályázatot:

1. komponens: Tartós munkanélküliek foglalkoztatása és komplex munkaerőpiaci (re)integrációja önkormányzatok, önkormányzati társulások és civil szervezetek kezdeményezésein alapuló, a helyi, térségi szociális szolgáltatások kapacitásbővítésére irányuló projektek megvalósításával

A komponens keretében a célcsoport foglalkoztatását a helyi vagy térségi szociális szolgáltatások kapacitásbővítésével kellett biztosítani, amely az alábbi módokon valósulhatott meg:

1. helyi igényeken alapuló új típusú szociális szolgáltatások létrehozása és a meglévők minőségének javítása;
 2. az alap- és szakellátást nyújtó szolgáltatások mennyiségének és minőségének fejlesztése;
 3. a civil szervezetek (non-profit nem kormányzati szervek, NGO-k) által nyújtott szociális szolgáltatások körének bővítése és minőségének javítása.
2. *komponens*: A halmozottan hátrányos helyzetű, elsősorban roma tartós munkanélküliek foglalkoztatása és munkaerőpiaci (re)integrációja, életkörülményeik és szolgáltatásokhoz való hozzáférésük javítását szolgáló, helyi kezdeményezéseken alapuló projektek megvalósításával

A komponens keretében az alábbi tevékenységterületeken lehet a célcsoport foglalkoztatási programját megvalósítani:

1. környezet-egészségügyi, környezetvédelmi tevékenységek
2. települési infrastruktúra fejlesztése, állagmegóvása
3. a telepszerű lakókörnyezet kiváltása, felújítása
4. szociális, oktatási, közművelődési és közösségi szolgáltatások

Támogatható tevékenységek voltak mindkét komponensben:

- Projektmenedzsment (a partneri együttműködés különböző formái; adminisztrációs feladatok; pénzügyi feladatok; stb.)
- Szakmai fejlesztések (a projektszemélyzet, szakmai munkatársak felkészítése, programfejlesztés, tananyagfejlesztés, stb.)
- Célcsoport toborzása és kiválasztása
- A célcsoport foglalkoztathatóságának javítása, és munkaerő-piaci integrációjának elősegítése érdekében tervezett szolgáltatások (képeségek felmérése; motiválás; tréningek szervezése; a munkavállalást nehezítő tényezők feltárása és megoldásának segítése; a nyílt munkaerőpiacon való elhelyezkedés támogatása; stb.)
- A célcsoport képzése
- A célcsoport foglalkoztatása

Támogatható pályázókként az önkormányzatok, vagy a pályázat megvalósítása érdekében létrejött társulásaik, valamint az önálló jogi személyiséggel rendelkező non-profit, nem állami szervezetek jelenhettek meg.

A program költségvetése: 10,1 millió Euró volt, ami az 1. komponens esetében 600 és 750 ezer Euró közötti, míg a 2. komponens esetében 200 és 300 ezer Euró közötti projekteket támogatott.

A program időtartama: Az 1. komponens esetében maximum 21 hónap, a 2. komponens esetében 13 hónap volt.

Az értékelés legfőbb adatai:

- 58 szervezet főpályázóként gyakorlatot szerzett többdimenziós foglalkoztatási projektek működésére vonatkozóan,
- nem főpályázóként további 607 szervezet szerzett tapasztalatokat az új utas foglalkoztatási programok gyakorlatáról,
- 58 „képzett” menedzsment alakult ki a program végére,
- a program keretében 3121 személy részt vett foglalkoztatásban,
- mind a 3121 személy valamilyen kiegészítő szolgáltatást használhatott ki,
- Mintegy 2500 személy valamilyen szakmai képzésben vett részt
- Közel 1300 személy Országos Képzési Jegyzékbe felvett szakképzettségre tett szert

- A bevont célcsoportból kb. 1300 fő létesített szerződéssel munkaviszonyt.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a „Küzdelem...” program egy „közös tanulási folyamatot” jelentett: az ESZA Kht. és egyéb lebonyolító intézmények tanulták az ESZA-típusú programok tervezésének és megvalósításának „finomságait”, míg a kedvezményezettek tanulták az új elvárásoknak és kihívásoknak való megfelelést. A „Küzdelem...” program modellprogram. A modellváltás új utat jelent, a sikeres kezdetet jelzi a továbbfoglalkoztatottak 44 százalékos aránya. (Küzdelem 2007)

- *Humán Erőforrás Fejlesztési Operatív Program (2004-2006)*

A Strukturális Alapok felhasználására Magyarország 2003-ban elkészítette az első Nemzeti Fejlesztési Tervet (NFT), amely az ország gazdasági és társadalmi helyzetének átfogó elemzése alapján meghatározta a Strukturális Alapokból a 2004-2006-os időszakban támogatandó célokat és prioritásokat. Az NFT átfogó célja az EU-átlaghoz viszonyított jövedelemkülönbség csökkentése volt. Ennek eléréséhez a stratégia a gazdaság versenyképességének javítását, a humán erőforrások jobb kihasználását, a környezet javítását és a kiegyensúlyozott regionális fejlődés elősegítését tűzte ki specifikus célként.

A HEFOP elsődlegesen az Európai Szociális Alap (ESZA) támogatásaira épült, amelyeket az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA) forrásai is kiegészítettek a humán erőforrás-fejlesztést elősegítő infrastrukturális beruházások támogatásával. Az ESZA mintegy 385 millió euróval, míg az Európai Regionális Fejlesztési Alap 177 millió euróval járult hozzá a megvalósításhoz.

A HEFOP 3 stratégiai célkitűzése

- A program első célkitűzése *a foglalkoztatás bővítése*, a gazdasági növekedés fenntartása érdekében. Ez a munkaerő foglalkoztathatóságának javításával, valamint a munkanélküliek, az inaktívak, és különösen a nők munkaerőpiacra való visszatérésének elősegítésével, magas színvonalú és hatékony foglalkoztatási szolgáltatások nyújtásával érhető el.
- Ahhoz, hogy a tudás, a szakképzettség hiánya ne akadályozza a gazdasági fejlődést, *versenyképes munkaerőre* van szükség. A tudásalapú társadalom kihívásainak való megfelelés az ismeretek, a készségek és alkalmazkodóképesség folyamatos fejlesztését igényli, amelyet az egész életen áttartó tanulás lehetőségei biztosíthatnak. Ehhez erősíteni kell az oktatás és a gazdaság közötti kapcsolatokat, és mindenki számára biztosítani kell a versenyképes tudás és készségek megszerzésének lehetőségét.
A népesség rossz egészségi állapota jelentősen rontja a munkaerő foglalkoztathatóságát, magas inaktivitáshoz és a munkaerőpiacon töltött időszak megrövidüléséhez vezet. Ezért az egészségügyi okok miatt kieső produktív idő csökkentését célzó aktív intézkedések, köztük a munkából jelenleg kizorultak rehabilitációja és átképzése jelentősen hozzá fog járulni a kibocsátás növekedéséhez.
- A munkaerő-piaci részvétel elősegítése kulcsfontosságú eszköz *a társadalmi kirekesztődés és a szegénység megelőzése* szempontjából. A foglalkoztatás, az oktatás, a képzés és a szociális szolgáltatások eszközeivel egyenlő esélyt kell teremteni mindenki számára a munkaerőpiacra való belépéshez. A szociális szolgáltatások és az egészségügy területén mutatkozó regionális különbségeket csökkenteni kell annak érdekében, hogy a hátrányos helyzetűek - különösen a roma emberek - megfelelő minőségű és hatékony szolgáltatásokhoz jussanak.

A program az alábbi prioritásokon keresztül valósult meg:

1. *Aktív munkaerő-piaci politikák támogatása*: A prioritás az Állami Foglalkoztatási Szolgálat (ÁFSZ) aktív munkaerő-piaci programjait támogatta, amelyek célja a munkanélküliek visszasegítése a munkaerőpiacra, a munkanélküliség tartóssá válásának

megelőzése, a fiatalok munkaerő-piaci beilleszkedésének segítése. A jobb minőségű és hatékonyabb szolgáltatások biztosítása érdekében a szolgáltatások, köztük az állasközvetítés és a tanácsadás rendszerének és informatikai hátterének fejlesztése volt szükséges. A prioritás támogatta a nők munkaerőpiacra való visszatérését, vállalkozóvá válását. Elősegítette továbbá a munka és a családi élet összeegyeztetését, a gyermekek és más hozzátartozók nappali gondozását, ellátását biztosító szolgáltatások fejlesztésével.

2. *A társadalmi kirekesztődés elleni küzdelem a munkaerőpiacra való belépés segítségével:* A prioritás azokat a kezdeményezéseket támogatta, amelyek célja az volt, hogy javítsák a hátrányos helyzetű emberek foglalkoztatási lehetőségeit és a munkaerőpiacra való belépését. E célcsoportok közé tartoznak a többi között a romák, a tartósan munkanélküliek, a fogyatékos emberek, az iskolából lemorzsolódottak, az alacsony iskolázottságúak, a szenvedélybetegek, a hátrányos helyzetű térségekben élők. Mindez olyan átfogó megközelítést feltételez, amely az oktatás és képzés, a foglalkoztatás és a szociális szolgáltatások eszközeire egyaránt épít. Az intézkedések végrehajtása során kiemelt figyelmet fordítottak a romák foglalkoztathatóságának javítására, akik a munkaerőpiacra való belépés tekintetében különösen hátrányos helyzetben vannak.
3. *Az egész életen áttartó tanulás és az alkalmazkodóképesség előmozdítása:* A prioritás az oktatás több különböző szintjét – így az iskola előtti, az alapfokú és a középfokú oktatást, a szakképzést, a felsőfokú szakképzést, a felsőoktatásra és a felnőttképzést – érintő fejlesztéseket támogatta. Az alábbi tevékenységek voltak finanszírozhatók: az alapvető készségek és kompetenciák kifejlesztéséhez szükséges megfelelő módszertani és pedagógiai alapok megteremtése, a szakképzés rendszerének tökéletesítése annak érdekében, hogy jobban megfeleljen a gazdaság igényeinek, a tudásalapú társadalom és a változó gazdaság által támasztott követelmények felsőoktatásba történő beépítésének megkönnyítése, a felnőttképzés és ezen belül a munkahelyi képzés, valamint a vállalkozói készségfejlesztés előmozdítása.
4. *Az oktatás, a szociális szolgáltatások és az egészségügyi ellátórendszer infrastruktúrájának fejlesztése:* A prioritás az Európai Regionális Fejlesztési Alap támogatásával a humán erőforrás-fejlesztéshez kapcsolódó infrastrukturális beruházásokat finanszírozta. A intézkedések célja az volt, hogy megszüntessék azokat a regionális egyenlőtlenségeket, amelyek az oktatás, a szociális szolgáltatások és az egészségügyi ellátás területén mutatkoznak, továbbá elősegíteni a szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférést. Az ESZA által támogatott tevékenységekhez szükséges infrastruktúra fejlesztése jelentős mértékben hozzájárult a program céljainak eléréséhez.

Helyi foglalkoztatási projekteket egy intézkedés egy komponense generált.

HEFOP 2.3.1. „Hátrányos helyzetű emberek alternatív munkaerőpiaci képzése és foglalkoztatása” (2004, 2005) 1. komponense

A program a hátrányos helyzetű emberek foglalkoztathatóságának javítását, munkaerő-piaci és társadalmi beilleszkedésének elősegítését integrált megközelítésű, alternatív képzési projektekből való részvételükkel tűzte ki célul.

Az 1. komponens a hátrányos helyzetű emberek munkaerő-piaci és társadalmi (re)integrációját segítette elő integrált megközelítésű, alternatív képzéseken keresztül. A hátrányos helyzetű emberek foglalkoztathatósága javításának integrált megközelítését a foglalkoztatás, a képzés és a pszichoszociális támogatás együttes alkalmazása jelenti.

Elvárásaként fogalmazódott meg az Országos Képzési Jegyzékben szereplő szakképesítésekhez szükséges képzés biztosítása, valamilyen OKJ-s szakképesítés megszerzése. Ez alól kivételt a fogyatékos emberek képzése jelenthetett, amikor is a betanított szintű képzettség biztosítása is támogatható volt. 2005-re a hátrányos helyzet pontosabb értelmezést kapott, explicite is megjelent a képzés részeként megvalósuló foglalkoztatás,

valamint csökkent az elhelyezkedési minimum követelmény 70%-ról és 6 hónapról 60%-ra és 4 hónapra..

Ekkor a program olyan projekteket támogatott, melyek vállalták, hogy integrált megközelítésre épülő, alternatív képzést valósítanak meg legalább 12, legfeljebb 36 korábban munkanélküli ember képzésével és a képzés részeként megvalósuló foglalkoztatásával, úgy, hogy OKJ-s szakképzettséget szerezzenek, melynek birtokában a záró szakasz 6 hónapja során a projektbe induláskor bevontak legalább 60%-a minimum 4 hónapos folyamatos munkaviszonyban álljon.

A projekt célcsoportját az aktív korú, alacsony iskolai végzettségű (a bevontak minimum 70 %-a), illetve elavult vagy nem piacképes szakképzettséggel rendelkező (a bevontak maximum 30%-a) munkanélküli emberek alkották. Az iskolai végzettségre vonatkozó kritérium alól a fogyatékkal élő emberek mentesülhettek. Emellett a program különös hangsúlyt fektetett a halmozottan hátrányos helyzetű emberek, így például a romák; 45 év feletti emberek; tartós munkanélküli, illetve inaktív emberek; alacsony iskolai végzettséggel rendelkező, fiatal (16-25 éves) munkanélküliek; megváltozott munkaképességű, illetve fogyatékkal élő emberek; gyógyult vagy gyógyulófélben lévő szenvedélybetegek; büntetőeljárásban terheltnek minősülő emberek; illetve a menekült vagy menedékes státuszú emberek munkaerő-piaci helyzetének javítására.

A megvalósításba vállalkozók is bekapcsolódhattak, de csak a képzés részeként megvalósuló foglalkoztatásban vállalhattak szerepet, és csak a célcsoporttal kapcsolatos személyi jellegű költségeiket (bér és járulékaik) számolhatták el, beszerzéseiket és egyéb költségeiket nem.

A program keretében támogatáshoz lehetett jutni az előkészítéshez, a foglalkoztatással egybekötött képzéshez, majd elhelyezkedés segítéséhez, valamint az elhelyezkedettek nyomon követéséhez, utógondozásához, munkahelyi beilleszkedésük segítéséhez.

A projektek időtartama minimum 20, maximum 22 hónap volt.

A támogatás formája vissza nem térítendő támogatás volt, minimum 12 és maximum 36 fő bevonásával 35,7-107,1, majd 2005-től 38,4-115,2 millió Ft közötti összeggel. (2004-ben a 2. komponenshez 3,8-10 millió Ft támogatáshoz lehetett jutni.

Az egy főre számított fajlagos költség 2005-ben 3,2 millió Ft volt.

Az intézkedés nyomán összesen képzésbe bevont 2200 főből 2000 szerzett OKJ-s képesítést és 1800-an jutottak munkához, vagy más pozitív eredményhez. (ISZJ 2008.1.)

- *EQUAL Program (2004-2006)*

Az Unió csatlakozást követően Magyarország közvetlenül is kapcsolódni tudott az EQUAL Közösségi Kezdeményezéshez. A kísérleti szakaszban megismert alapelvek változatlanlansága mellett, de a célcsoportot bővítve került sor a pályázat kiírására 2004-ben.

Az EQUAL programra csak a legalább három szervezet együttműködésén alapuló, nemzetközi együttműködést is vállaló, innovatív projekteket megvalósító, úgynevezett fejlesztési partnerségek adhatták be pályázataikat. Az első periódusban harminckilenc hazai pályázó nyert támogatást.

Bár a magyarországi program elsősorban a roma kisebbség felzárkóztatását, képzését, foglalkoztatását tűzte ki célul, a sikeres pályázatok széles skálán mozogtak. A börtönből szabadultak rehabilitációját célzó kezdeményezéstől a fogyatékkal élők munkahelyteremtésére irányuló projekteken át az ötvenen túli tartós munkanélküliek munkaerőpiacra való visszailleszkedéséig találhattunk példákat.

Az EQUAL PROGRAM működését alapvetően meghatározta a kötelezően követendő hat alapelv:

1. A *partnerség*elve a program végrehajtásának valamennyi szakaszában és szintjén érvényesült, beleértve a nemzeti és európai szintű irányítást és végrehajtást is. A program

alapegységei (végső kedvezményezettek) most is az adott téma szempontjából releváns szereplőket, szervezeteket a projekt végrehajtásának időtartamára stratégiai szövetségbe foglaló fejlesztési partnerségek voltak.

2. A *részvételelvet* követve a programvégrehajtás minden szakaszában biztosítani kellett a partnerségben érintett szervezetek egyenrangú részvételét a döntéshozatalban; másrészt a projektek tervezése és végrehajtása során a fejlesztési partnerségeknek törekedniük kellett a hátrányos helyzetű csoporthoz tartozók aktív bevonására. A tevékenységek tervezése és végrehajtása során figyelembe kellett venni a célcsoport által megfogalmazott igényeket és szükségleteket.
3. Az EQUAL *innovatív* megközelítések kidolgozását és alkalmazását támogatja, ezáltal lehetőséget biztosított teljesen új vagy máshol sikeresen alkalmazott módszerek kipróbálására és átvételére.
4. A *nemzetközi kapcsolatépítés* hozzájárult a foglalkoztatáspolitikai és a társadalmi befogadás elősegítésére irányuló szakpolitikák minél hatékonyabb megvalósításához.
5. A *tematikus megközelítés* célja, hogy a hagyományos célcsoport-szerinti megközelítés mellett lehetőséget adjon a munkaerőpiaci egyenlőtlenségek és diszkrimináció problémaközpontú kezelésére. Emellett megkönnyítette a hálózati együttműködést, az eredmények összehasonlítását, érvényesítését, átadását és elterjesztését. A tagállamok számára felkínált kilenc téma közül Magyarország a következőket választotta ki.
 - A munkaerőpiac szempontjából hátrányos helyzetű emberek munkaerőpiacra való belépésének vagy visszailleszkedésének segítése (A. téma) (16 fejlesztési partnerség)
 - Az egész életen át tartó tanulás és az olyan befogadó munkahelyi gyakorlatok támogatása, amelyek a munkaerő-piaci diszkrimináció és egyenlőtlenségek szempontjából érintett emberek álláshoz jutását és munkában maradását segítik (E. téma) (16 fejlesztési partnerség)
 - A nemek közötti munkaerő-piaci különbségek és a foglalkozási szegregáció csökkentése (H. téma) (5 fejlesztési partnerség)
 - Menedékkérők társadalmi integrációjának és szakmai képzésének támogatása (I. téma) (2 fejlesztési partnerség)
6. A projektek megvalósítása során szerzett *tapasztalatok és eredmények elterjesztése és beépítése* a gyakorlat és szakpolitika főáramában az EQUAL programciklus egyik önálló, a végrehajtás során hangsúlyos eleme.

Az EQUAL program végrehajtása az alábbi három szakaszból állt:

1. A fejlesztési partnerség létrehozása, a nemzetközi együttműködés előkészítése (előkészítő szakasz): A fejlesztési partnerségek munkaprogramjának (projekt) kidolgozása, a fejlesztési partnerség megállapodásának és a nemzetközi együttműködési megállapodás megkötése;
2. Projektvégrehajtás szakasza (2. szakasz): A fejlesztési partnerségek megvalósítják projektjeiket;
3. A tapasztalatok átadása és beépítése a szakpolitikákba (3. szakasz), tematikus hálózati együttműködés, a bevált módszerek elterjesztése.²³

A program végrehajtásának irányítását a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztériumban (FMM) működő Irányító Hatóság végezte. Az EQUAL kísérleti jellegre való tekintettel különösen fontos volt a megfelelő szakmai háttértámogatás biztosítása a program megvalósítása során. Az Irányító Hatóság munkáját, valamint a fejlesztési partnerségek projektjei kidolgozását és végrehajtását az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány EQUAL Nemzeti Programirodája segítette.

²³http://ec.europa.eu/employment_social/equal/data/document/cip2hu_hu.pdf

Az EQUAL Program rendelkezésére álló teljes összege a 2004-2006-os időszakra 40,4 millió euró volt, amelyből 30,3 millió eurót az Európai Szociális Alap, 10,1 millió eurót pedig a központi költségvetés biztosított.²⁴

A program eredményeinek tekinthető, hogy a megvalósítás során sikeres nemzetközi együttműködési megállapodások kötöttek, valós innovatív eredményeket felmutató foglalkoztatási projektek jöttek létre, sikerült jól működő partnerségeket kialakítani és a célcsoport bevonásával több esetben sikerült komolyan előremutató szakmai eredményeket elérniük a Fejlesztési Partnerségeknek. (EQUAL 2007)

Az EQUAL Program projektjeinek megvalósítását veszélyeztető tényezők összesítésében az értékelők az alábbiakat emelték ki: tervezési hiányosságok, a lebonyolításért felelős intézményrendszer kapacitásgondjai, és részben ebből adódóan a szerződések aláírásának, PEJ-ek kifizetésének késedelmei és ennek következtében kialakult súlyos, gyakran a projektterv megváltoztatását kikényszerítő likviditási problémák, az intézményrendszer kommunikációs hibái, a szakmai tanácsadói tevékenység részleges hiánya. Mindezek ellenére a projektek megvalósítása sikeresnek mondható, bár a várható teljes forráslehívási arány, amely közelítőleg megfelel a humán fejlesztési programokban nemzetközi és hazai gyakorlatban tapasztalt mértéknek, elmarad az eredeti várakozásoktól. (EQUAL 2007)

A program 39 fejlesztési partnerség kialakulását és terveinek megvalósítását támogatta. Közülük 8 tekinthető helyi foglalkoztatást megvalósító szerveződésnek.

- ROP 3.2. „Helyi foglalkoztatási kezdeményezések támogatása” intézkedés 2. komponense

A harmadik szektor és a szociális gazdaság új foglalkoztatási lehetőségei jelentős mértékben hozzájárulhatnak a munka világából kiszorult emberek munkaerőpiaci reintegrációjához. Az intézkedés ösztönzi az olyan projektek megvalósulását, ahol a non-profit szervezetek egyes feladatokat átvállalnak az önkormányzatoktól, ezáltal erősítve az önkormányzati és civil szféra közötti együttműködést, úgy, hogy mindezt összekapcsolják a munkaerőpiacról kiszorult emberek foglalkoztatásával.

2. komponens: Non-profit foglalkoztatási projektek megvalósítása a szociális gazdaságban

A komponens az aktív korú nem foglalkoztatott személyek munkaerő-piaci reintegrációját volt hivatott elősegíteni a harmadik szektorban (szociális gazdaságban) teremtett új munkahelyek által.

Az intézkedés a harmadik szektorban és a szociális gazdaságban olyan projekteket támogatott, amelyekben a foglalkoztatást a résztvevők foglalkoztathatóságát javító képzési elemek és igény szerint egyéb támogató szolgáltatások egészítették.

A komponens céljainak megvalósítására 2004 és 2006 között összességében 3,15 milliárd Ft állt rendelkezésre.

A Regionális Fejlesztés Operatív Programra (ROP) allokált Strukturális Alapok és a nemzeti fejlesztési források 75%-ának a négy fejletlenebb régióba (Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Alföld, Dél-Dunántúl) kell irányulnia annak érdekében, hogy a ROP alapvető célja - az országon belüli területi különbségek mérséklése - teljesülhessen.

A program eredményének tudható be, hogy a 2. komponensben:

- Több projekt keretében sikerült alulképzett munkanélkülieket úgy kiképezni, hogy képessé váltak színvonalas kézműves termékek készítésére. A programban részt vett munkanélküliek ügyesen korongoztak, szöttek stb., viszont nem látták munkájuk értelmét, mivel az értékesítés nem volt megszervezve (raktárra dolgoztak). A közös marketing munkára nagyobb hangsúlyt kellett volna tenni.

²⁴<http://www.equalhungary.hu/main.php?folderID=1028>

- A projektek hozzájárultak a helyi menedzsment kapacitás növekedéséhez, a tervezési és pénzügyi menedzsment folyamatok elsajátításához.
- A projekt keretében az adott tevékenység ellátásához szükséges infrastrukturális háttér kiépítésre került, és a projekt befejeződésével a civil szervezetek és önkormányzatok tulajdonában maradt, amely lehetővé teszi ezen tevékenységek ellátását.
- A projekt eredményeként szerepelnek a színvonalasan kiképzett munkanélküliek is, a megerősödött szociális partnerek, valamint a helyi életminőséget javító szolgáltatások.
- A projektek hozzájárultak a helyi menedzsment kapacitás növekedéséhez, a tervezési és pénzügyi menedzsment folyamatok elsajátításához.
- A projekt keretében az adott tevékenység ellátásához szükséges infrastrukturális háttér kiépítésre került, és a projekt befejeződésével a civil szervezetek és önkormányzatok tulajdonában maradt, amely lehetővé teszi ezen tevékenységek ellátását.
- A projekt eredményeként szerepelnek a színvonalasan kiképzett munkanélküliek is, a megerősödött szociális partnerek, valamint a helyi életminőséget javító szolgáltatások.

(ROP 3.2. Összefoglaló 2008)

Az intézkedés keretében 44 helyi kezdeményezés kapott támogatást.

- *Társadalmi Megújulás Operatív Program (2007-13)*

A *TÁMOP-on belül a 2.4.3.B-2* intézkedés támogatja az atipikus foglalkoztatási formák, ezen belül a szociális szövetkezetek működését. A cél a hátrányos helyzetű emberek önfoglalkoztatóvá válásának elősegítése, valamint munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetű álláskereső és inaktív munkalehetőségének megteremtése és foglalkoztatásának biztosítása. A támogatott projektekkel szemben elvárás, hogy járuljon hozzá a munkavállalást gátló és a család, valamint a munkavégzés összehangolásából fakadó nehézségek feloldásához a közösségszervezés, közösségfejlesztés a szociális szövetkezet szociális, oktatási, kulturális funkciója által. A konstrukció keretében pályázni kizárólag jogerős cégbírósági bejegyzéssel rendelkező, a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény 8. §-a szerinti szociális szövetkezetek (kivéve iskolaszövetkezetek) jogosultak. A pályázaton igényelhető, vissza nem térítendő támogatás összege 20 millió és 50 millió forint között lehet. A pályázatos konstrukció keretében átjárhatóság alapján ERFA típusú tevékenységek fedezésére az elszámolható költségek összegének maximum 15%-a fordítható.

3.6 Pénzforgalmat kiváltó szívességi / kaláka / helyi pénz körök.

Hazánkban 1992 telén vált szélesebb körben ismertté a LETS gondolata. Néhány lelkes csoport az ökofalu-mozgalomból 1993 februárjában Szívesség Bank Találkozót szervezett Drávafokon, hogy megvitassa a kaláka körök hazai elterjesztésének lehetőségeit. 1996-ban Bernhard Oberrauch kezdeményezésére megalakult a Talentum Kör, amely nagy lendületet kapott az 1997-ben egy Mariabesnyőn szervezett konferencián. (Bernhard Oberrauch a Dél-Tirolban működő hasonló kezdeményezést vezeti, s tapasztalatait egy LETS-játék bemutatásán keresztül adta át). Azóta több mint százan léptek be a főleg Budapesten és vonzáskörzetében működő Talentum Körbe. Leginkább a kéthavonta megrendezett találkozókön történnek az "üzletkötések". 1999-ben néhány vidéki helyszínen is megindult a szervezkedés, a Nonprofit Humánszolgáltatók Szövetsége közreműködésével megalakult a Szolnoki KÖR, a Tiszaluci KÖR, Miskolci ÓraKÖR. Talentum Kör tagok közreműködésével létrejött a Gödöllői Zöld Forint Kör ill. a budapesti II. kerületben a Krajcár Kör. A helyi pénz bevezetésében példamutató a Soproni Kékfrankos.

3.7 Foglalkoztatási paktumok

Magyarországon - osztrák példa nyomán és felismerve, hogy „a foglalkoztatáspolitikai feladatai túl összetettek, a szereplők túl széles körben vannak jelen a munkaerőpiacon, emiatt összefogás nélkül nem lenne esélyünk a foglalkoztatáspolitikai feladatok megoldására” (LÁSZLÓ 2010) - 2002-től alakultak meg az első foglalkoztatási együttműködések. Az első magyar kistérségi foglalkoztatási paktum aláírására 2002. május 3-án került sor Vas megyében. A Kemenesaljai Foglalkoztatási Paktum nevet kapta. A Vas Megyei Munkaügyi Központ kezdeményezésével létrejött megállapodást a Kemenesaljai Területfejlesztési Társulás elnöke, a Vas Megyei Munkaügyi Központ igazgatója és a celldömölki munkaügyi kirendeltség vezetője írta alá, és rajtuk kívül még 55 szervezet csatlakozott.

A paktumok a PHARE és az INTERREG programok támogatásával alakultak, majd a Nemzeti Fejlesztési Terv Regionális Operatív Programjának (3.2.1. intézkedés) keretében jöttek létre, az utóbbiak munkáját az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány ROP Hálózata szakmailag is támogatta képzésekkel, tájékoztató anyagokkal, szakértőkkel.

A létrejött magyarországi foglalkoztatási paktumokban a munkaügyi szervezetek és az önkormányzatok szféra szerepvállalása meghatározó a nonprofit szektor, képzőintézmények, érdekképviseletek, vállalkozások, K+F-partnerek bevonása mellett.

A paktumok működési tapasztalatait a László Gyula által vezetett pécsi kutatócsoport tekintette át 2010-ben. (LÁSZLÓ 2010)

Összesen 47 paktumot sikerült beazonosítaniuk, melyek közül 29-et találtak folyamatosan működőnek. A legtöbb paktum a Nyugat-dunántúli Régióban alakult. Majdnem hasonló intenzitással rendelkezik az Észak-alföldi Régió. A Dél-dunántúli, a Dél - alföldi és a Észak-magyarországi Régiók mondhatók átlagosnak. A legnépesebb (népességszám: 2,8 millió fő) és legfejlettebb (GDP) Közép-Magyarországi Régióban van a legkevesebb Paktum. A 3. legfejlettebb Közép-dunántúli Régió szintén sereghajtó.

A kistérségi paktumokból létezik a legtöbb (66%), ami nem véletlen, a pályázatokat is leginkább erre a szintre figyelemmel fogalmazták meg. A legtöbb esetben a települési önkormányzat volt a kezdeményező (38%). Körülbelül azonos intenzitással (15-17%) lépett fel a regionális (vagy megyei) Munkaügyi Központ, illetve az adott térség többcélú kistérségi társulása. A civil szervezetek viszont csak kivételes esetekben váltak kezdeményezővé.

A paktumok többsége (28 paktum, 59%) formalizált együttműködésben, de önálló jogi személyiségű szervezet nélkül működik. Jellemzően egy alapító tag, gesztor szervezetén belül működik a menedzsment. Mindösszesen 1-1 paktum (2-2%) működik önálló egyesületi, vagy gazdasági társasági formában. További 6 paktum (13%) valamilyen más szervezeti keretek között (pl. alapítványnál) működik. 5 paktum (11%) esetében nincs ilyen formalizált kerete az együttműködésnek.

Legtöbb paktumnak 26 és 50 közötti a taglétszáma. Legkisebb paktumban 4 tag van, a legnagyobb 178 taggal büszkélkedhet. A méret-struktúra nagyjából a normális eloszlást követi.

A paktumok öt alapvető tevékenysége:

- Tervezés:* Paktum programterv; Közös helyzetértékelés; Javaslatok a résztvevőktől; Foglalkoztatási stratégia; Képzési stratégia.
- Képzés:* A partnerek felkészítése; Találkozók; Workshopok; Konferenciák; Tanfolyamok.
- Szervezés:* Partner-találkozók; Irányító testületi ülések; Kapcsolatfelvétel paktumokkal, hatóságokkal, képzőkkel stb.; Információs rendszer kiépítése; Hálózati együttműködés szervezése; Más paktumokkal való együttműködés (hazai, külföldi).
- Projekt-generálás:* Benyújtott pályázatok; A Paktum által generált projektek; A Paktum által szervezett együttműködések; Vállalkozások támogatása.

e. *Közönség-kapcsolatok*: Sajtó; Politika; Nyilvánosság, átláthatóság; Web-lap, annak frissessége, tartalma; Kiadványok, tájékoztatók, prospektusok.

A vizsgált 47 paktumból 41 rendelkezik aláírt, formalizált partnerségi megállapodással, 38 paktum készített helyzetelemzést és ugyancsak 38 esetben készült térségi, foglalkoztatási stratégia, 26 esetben bontották le munkaprogram szintjére ezeket a stratégiákat, valamint, 30 paktumnál fogalmaztak meg akció-, illetve projekt-tervet, 32 paktumnál van ügyrendje az ICS-nek.

A stratégiák között a „Foglalkoztatás növelése” a leggyakrabban megfogalmazott cél. Az ezt követő csoportba tartoznak a „Hátrányos helyzetű munkaerőpiaci csoportok támogatása”, a „Munkaerőpiaci információ és kommunikáció”, valamint a „Munkanélküliség csökkentése”. A „Gazdaság-fejlesztés” és a „Munkaerőpiaci szolgáltatások nyújtása” funkciókat viszont csak a paktumok harmada emelte ki.

Az összes paktum 79%-a jelezte, hogy működését a különböző, paktummal kapcsolatos pályázati forrásból finanszírozta vagy finanszírozza. A pályázati forrásoknak való kiszolgáltatottság hozta magával, hogy a szervezetek jelentős hányada paktumot a sok közül egy projektnek és nem az együttműködés szellemiségének és keretének; lokális koordinációnak és fejlesztésnek; a helyi problémák helyi lehetőségekre építő, a helyi közösség együttműködése által történő helyi megoldásának tartja. Az, hogy a paktum alapvetően nem az együttműködés kereteinek megteremtésére irányult, hanem azonnali formális eredmények elérésére törekedett (legyen minél több partner, megfelelő számú munkahely), ugyancsak a pályázati rendszerből következett. A pályázatok szerepét tekintve a paktumok öt jellegzetes típusát lehetett beazonosítani:

- potyautasok, akik csak az olcsó, könnyen megszerezhető pályázati forrás megszerzésére törekedtek,
- „a pályázatig paktumozók”, akik komolyan is gondolták a paktumot, de csak addig, amíg azt a pályázati forrás finanszírozza, ezt követően már érdektelenné váltak,
- a sikeres és nem sikeres kezdők, akik a pályázat nyomán kezdtek megismerkedni a partnerséggel, egy részük ebben komoly sikereket ért el, más részük nem tudta mindezt megoldani,
- az önállóan is paktumozók, akik a pályázati források nélkül is igyekeztek kialakítani a helyi partnerséget, és
- a sikeres profik, akik természetes módon éltek a pályázatok adta lehetőségekkel, ezeket felhasználták, és ezzel együtt alakítottak ki eredményes helyi partnerségeket.

Az értékelők meglátása szerint csak akkor van értelme a paktumok működtetésének, ha azt egyik oldalról a foglalkoztatáspolitikai és a helyi közösség is valóban igényli és támogatja, másik oldalról pedig maga a paktum megfelel egy minőségi követelménynek.

Az első feltételt tekintve, azaz, hogy maga a foglalkoztatáspolitikai számol-e a paktumokkal, a kutatás eredményei alapján az értékelők egyértelmű nemmel válaszoltak. A foglalkoztatási stratégiák és akcióprogramok nem kerülnek a ROP-ok látókörébe, esetlegesen kapnak onnan támogatást. Felhívják a figyelmet arra a kettősségre, miszerint úgy, mint Európa más országaiban is, nálunk is a „kormányzati” szint volt a paktumok megalakításának elsődleges kezdeményezője, de ezt követően viszont nálunk épp az maradt el – az esetek jelentős részében – ami a paktumok lényege: a helyi kezdeményezés, összefogás, aktivitás. A paktumok jelentős részét ma is inkább a kormányzati szándék és a központi finanszírozási forrás, és nem a lokális akarat élteti. (LÁSZLÓ 2010)

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról (Szt.)
2. A nonprofit szektor főbb statisztikai jellemzői 2001. (2003) KSH Budapest. 73. o.
3. A nonprofit szektor főbb statisztikai jellemzői 2002. (2004) KSH, Budapest. 62. o.
4. BARTAL Anna Mária [1998]: Szociális+föld+program= szociális földprogram? Valóság, Valóság 41. 1998. 9. (37-48.)
5. BIRKHÖLZER, Karl [2000]: A szociális vállalkozások szektora Nyugat-Európában. In: Szomszédsági gazdaságfejlesztés Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest pp. 40-45.
6. BÍRÓ E. (2002): Nonprofit Szektor Analízis. Civil szervezetek jogi környezete Magyarországon. EMLA Egyesület. Budapest. 177. o. <http://www.emla.hu/nosza>
7. Borsod-Abaúj-Zemplén megyei statisztikai évkönyvek (1990-2002) KSH Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Igazgatósága, Miskolc.
8. Borsod-Abaúj-Zemplén megyei statisztikai tájékoztató 2003/4. (2004) KSH Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Igazgatósága, Miskolc <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/megy/0304/bors0304.pdf>
9. BOURDIEU, P.(1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája (szerk. Lengyel Gy. – Szántó Z.) Aula, Budapest. 155-177. o.
10. BÓHM P. (1999): A XX. századi magyar társadalom. Korona Kiadó. Budapest.
11. BÓDIS Lajos – GALASI Péter – John MICKLEWRIGHT – NAGY Gyula [2005]: Munkanélküli-ellátás és hatásvizsgálatai Magyarországon KTI Könyvek 3. (Sorozatszerkesztő: Fazekas Károly) MTA Közgazdaságtudományi Intézet Budapest, 2005
12. BROWN, H.-MURPHY, E. (2003): The Financing of Social Enterprises: A Special Report by the Bank of England, Bank of England, 68. o.
13. BUSCH W.L.[2008]: Managing public agency conflict: Why do public works projects get stalled by conflicts with other public agencies?, 2008. Journal of Public Works and Infrastructure, Vol 1., No 3., 269-275. oldal
14. Campbell, M. (1999): The Third System Employment and Local Development Volume 1 Synthesis Report. 38. o. http://europa.eu.int/comm/employment_social/empl_esf/3syst/vol1_en.pdf
15. CASTEL, R. [1996]: Work and usefulness to the world. International Labour Review, Vol.135, No.6, 615–622. o.
16. CASTEL, R. [1998]: A szociális kérdés alakváltozásai Budapest: Max Weber Alapítvány–Wesley. Zs. Alapítvány–Kávé Kiadó 1998
17. CZIPPÁN Katalin, BÁCSKAY András HUSZTI Levente, KELLER Tamás [2007]: Az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány ROP Hálózata megbízásából a Foglalkoztatási paktumok hatékonyságmérő vizsgálata keretében megtartott műhelyek segédanyaga. Pangea Petény Tanácsadó Kft. 2007. december
18. COLEMAN, J. S.(1998): A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In: Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája (szerk. Lengyel Gy. – Szántó Z.) Aula, Budapest. 11-45. o.
19. Conscise Project (2000): The contribution of social capital in the social economy to local economic development in Western Europe. Report of Workpackage 1: Key

- concepts, measures and indicators. Middlesex University. 33. o.
<http://www.conscise.mdx.ac.uk>
20. CSERES-GERGELY ZSOMBOR –MOLNÁR GYÖRGY (2012): A közfoglalkoztatás a munkaügyi rendszerben, 2011–2013 –alapvető tények1(Kivonat)
 21. CSOBA J. [2010]: A közfoglalkoztatás régi-új rendszere. Útközben az „Út a munkához” programban, 2010. Esély, 1. szám, 4-24. oldal
 22. CSOBA Judit [2001]: Közmunkások Magyarországon, Munkaügyi Szemle 2001/11 40 –44. old.
 23. CSOBA Judit [2001]: A teljes foglalkoztatás alternatívái, Valóság 2001/9 110-115. old.
 24. CSOBA Judit [2006]: Foglalkoztatáspolitikai. (Oktatási Segédanyag) Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék Debrecen, 2006
 25. CSOBA Judit [2007]:A szociális gazdaságot életre hívó folyamatok In: Szociális gazdaság kézikönyv (Csoba-Frey-G.Fekete-Lévai-Soltész) OFA ROP Hálózat, Budapest pp. 7-18.
 26. DAHRENDORF, R. [1994]:*A modern társadalmi konfliktus*. Budapest: Gondolat.
 27. EGRESI Katalin [2005]: A szociális-jóléti állam. In: Az állam és a politika újabb elméletei In: Államtan. Az állam általános elmélete. Államtan tankönyv II. kötet (szerk.: Takács Péter), XIX.B. fejezet SZTE ÁJK Politológiai Tanszék Szeged, 2005 http://www2.juris.u-szeged.hu/politologia/tartalom//docs/tanseged/II_V_XIX_B%20fejezet.pdf
 28. ELEXIES Project Homepage <http://www.elexies.info/>
 29. EMMERIJ, L. [1994]: The employment problem and the international economy. International Labour Review, Vol, 144, No. 4, 449–466. o.
 30. EMES European Network Homepage. <http://www.emes.net>
 31. EU-HÁLÓ projekt honlap: <http://www.euhalo.hu>
 32. EU Homepage - Employment and Social Affairs-European Employment Strategy http://europa.eu.int/comm/employment_social/employment_strategy/index_en.htm
 33. EU Homepage - Employment and Social Affairs-Equal Home http://europa.eu.int/comm/employment_social/equal/index_en.html
 34. EU Homepage - Enterprise-SocialEconomy<http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/coop/index.htm>
 35. EU Homepage - Employment and Social Affairs – Third System and Employment
 36. http://europa.eu.int/comm/employment_social/empl_esf/3syst/index_en.htm
 37. Financial Instruments of the Social Economy (FISE) in Europe and their impact on job creation (1997) INAISE 133. o.
<http://www.inaise.org/doc%20download/ FISE%20and%20job%20creation.PDF>
 38. FIRLE R. – SCHAREL Á. – SZABÓ P.A. [2007]: A rendszeres szociális segély munkakínálási hatása, 2007. Munkaerőpiaci Tükör, Közelkép, 75-90. oldal
 39. FOUCAULD DE, J.-B. [1996]: Post-industrial society and economic security. International Labour Review, Vol.135, No. 6, 675–681. o.
 40. FREY Mária [2007]:A szociális gazdaság szerepe a foglalkoztatásban. In: Szociális gazdaság kézikönyv (Csoba-Frey-G.Fekete-Lévai-Soltész) OFA ROP Hálózat, Budapest.
 41. FRIEDMAN, M. [1962]: *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press 1962.

42. FROY, F. – GIGUÈRE, S. [2010]: Putting in Place Jobs that Last. A GUIDE TO REBUILDING QUALITY EMPLOYMENT AT LOCAL LEVEL. ISSN 2079 4797(online) OECD 2010
43. FREY M. (1998): Munkahely-teremtés a munkaerőpiac fő áramlatán kívül. – Parola. 2. 4-6. o.
44. FREY M. (2001): Nonprofit szervezetek a munkaerőpiacon. Országos Foglalkoztatási Közalapítvány. 245. o. <http://www.ofa.hu>
45. G FEKETE Éva [2007]: A szolidáris gazdaság elméleti és gyakorlati kérdései. In: Kocziszky György (szerk.) VI. Nemzetközi Konferencia A közgazdász képzés megkezdésének 20. évfordulója alkalmából. Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2007. pp. 79-89.
46. G. FEKETE É. – LIPTÁK K. [2010]: Relationships between public employment and regional development, RSA Conference proceedings, Pécs, 2010. május 24-26.
47. G. FEKETE Éva: – SOLYMÁRI Gábor [2004]: A szociális gazdaság kiépítésének esélye és feltételei az Észak-magyarországi régióban. – Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 1/2. 32-78. p.
48. GÁBOS A.-SZÍVÓS P. [2004]: Szegénység Magyarországon az EU-csatlakozás küszöbén. In Kolosi T.–Tóth I. Gy.–Vukovich Gy. szerk.: Társadalmi Riport 2004. Budapest: TÁRKI–Századvég.
49. GALASI Péter–NAGY Gyula [2007]: Jövedelmek és munkanélküli-ellátások Közgazdasági Szemle, LV. évf., 2008. június (473–502. o.)
50. GALLIANO, R. [2003]: Sociale conomy, entrepreneurship and local development. European Association of Development Agencies
51. GIARINI, O. [1995]: Some Considerations on the Future of Work: Redefining Productive Work. Megjelent: Global Employment. An International Investigation into the Future of Work. Vol. I. Szerk.: Simai Mihály. United Nation University, World Institute for Development Economic Research, Zed Books Ltd, London, New Jersey, United Nation University Press, Tokió.
52. GIDDENS, Anthony [1998]: A Harmadik út. Agóra Kft., Budapest 191 o.
53. Growth, competitiveness, employment – The challenges and ways forward in to the 21st century Commission of the European Communities COM(93)700
54. HAYEK [1958]: Essays on the Welfare State Allen and Unwin, 1958
55. HARCZA I. - KOVÁCH I. - SZELÉNYI I. (1994): A poszt-szocialista átalakulási válság a mezőgazdaságban és a falusi társadalomban. - *Szociológiai Szemle*. 3.
56. Heves megyei statisztikai évkönyvek 1990-2002. KSH Heves Megyei Igazgatósága, Eger
57. Heves megyei statisztikai tájékoztató 2003/4 (2004) KSH Heves Megyei Igazgatósága, Eger. <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/megy/0304/heve0304.pdf>
58. Holmstrom, R. (szerk.) (2000): Upscaling social investment: 50 case studies, INAISE, 96. o. <http://www.inaise.org/doc%20download/EN-CASE%20STUDIES.pdf>
59. ILO [1990]: The promotion of self-employment. International Labour Conference, 77th Session, Report VII. Genf, ILO.
60. INAISE Homepage <http://www.inaise.org>
61. JÁSZ KRISZTINA–SZARVÁK TIBOR [2005]: Az esélyegyenlőségi politika Janus-arca. Kistéleplések, társadalmak, konfliktusok Politikatudományi Szemle 2005. 2. szám 135-155.

62. KARÁCSONY Mihály [2003]: Aktuális-e a szövetkezés gondolata? http://misc.meh.hu/binary/5533_kar_csony_lgy_jav.doc
63. KAY A.(2002): The socialeconomy Statement of Understanding Draft. <http://www.cbs-network.org.uk/>
64. KÖNIG Éva [2004]:A segélyezés Bermuda-háromszöge, Esély, 1.
65. KÖRÖSI Gábor [2005]: Versenyszféra munkapiacának működése KTI Könyvek 4. (Sorozatszerkesztő: Fazekas Károly) MTA Közgazdaságtudományi Intézet Budapest, 2005
66. KELEMEN K. (1996): Amit az üzleti világ a nonprofit szervezetektől tanulhat. - Parola. 3. 12-13. o.
67. KNACK, S. AND KEEFER, P.(1997): „Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation”. - Quarterly Journal of Economics, 112(4), 1251 - 1288. o.
68. KOPP M. - SKRABSKI Á. (2001): Társadalmi tőke Magyarországon. - Magyar Szemle. 10.
69. KUTI É. (1998): Hívjuk talán nonprofitnak...Nonprofit Kutatócsoport. Budapest. 220. o.
70. KUTI É. (2003): Kinek a pénze? Kinek a döntése? Nonprofit Kutatócsoport. Budapest. 143. o.
71. LAKY TERÉZ [1998]: Változó fogalmak a munka változó világában. Közgazdasági Szemle, 2. sz. 123–136. o.
72. LAKY TERÉZ [1999a]: Foglalkoztatás növelése Nyugat-Európában. Magyar Tudomány, 2. sz. 159–168. o.
73. LAKY TERÉZ [1999b]: Foglalkoztatás Magyarországon. Magyar Tudomány, 3. sz. 322–333. o.
74. LÁSZLÓ Gyula [2010]: A magyarországi foglalkoztatási paktumok összehasonlító elemzése és átfogó értékelése. A foglalkoztatási partnerségek jelenét feltáró és jövőjét megalapozó kutatás záró tanulmánya. Munkaügyi tárgyú kutatások támogatása OFA/K-5659/8341/50/2009 Pécs, 2010.
75. LABAN, P. (1988): Community forestry int the context of Rural Development. – Netherlands Review of Development Studies. 2. 17-34. o.
76. MACFARLANE, R. – Laville, J.L. (1992): Developing Community Partnerships in Europe. New ways of meeting social needs in Europe. The Directory of Social Change and The Calouste Gulbenkian Foundation. London
77. Magyar Statisztikai Évkönyvek 1990-2004. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
78. MARTIN, H.P. – SCHUHMANN, H. [1998]: A globalizáció csapdája. Támadás a demokrácia és a jólét ellen. Ford.:Szmodits Anikó, Perfekt Könyvkiadó, Budapest, 1998.
79. MÁRTONFI György [2009]: Munkaerő-piaci szempontból veszélyeztetett társadalmi csoportok In: Domján Krisztina - Mártonfi György - PolyacskóOrsolya - Vinczéné Fekete Lúcia: Nemzeti Kutatási Jelentés Magyarország 2009. Oktatásfejlesztési Observatory Budapest 2010. 58-76. http://refernet.hu/wp-content/uploads/NRR_09.pdf#page=58
80. MÁRTON J. – Szeremley B. (1995): Szövetkezés: Európai agrárfejlődés. - A Falu. 1. 15-25. o.
81. MÜCKENBERGER, U. [1996]: Toward a newdefinition of theemploymentrelationship. International LabourReview, Vol.135, No. 6, 683–695. o.

82. NEW JOBS IN EUROPE [1999]::ThematicFocusGroup No 3. 199. o.
http://europa.eu.int/comm/employment_social/equal/index_en.html
83. NARAI M. (2004): Szektor született? Nonprofit szervezetek Magyarországon. Kézirat. 1-5. o.
84. Neighbourhood Renewal Unit Homepage
<http://www.renewal.net/sitemap.asp>
85. New jobs in Europe (1999):Thematic Focus Group No 3. 199. o.
http://europa.eu.int/comm/employment_social/equal/index_en.html
86. Nógrád megyei statisztikai évkönyvek 1990-2002. KSH Nógrád Megyei Igazgatósága, Salgótarján
87. Nógrád megyei statisztikai tájékoztató 2003/4 (2004) KSH Nógrád Megyei Igazgatósága,
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/megy/0304/nogr0304.pdf>
88. Nonprofit szervezetek Magyarországon 2000. (2002: Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. http://europa.eu.int/comm/employment_social/equal/index_en.html
89. RÁCZ Katalin [2009]: Útban a szociális gazdaság felé? Beszámoló egy produktív szociálpolitikai program eddigi eredményeiről *KAPOCS* 42 VIII. évfolyam 3. szám 2009. október 26p
90. REYNOLDS, J. (1994): Szövetkezetfejlesztés. - Parola. 2. 16-17. o.
91. RIFKIN, J. [1995]: The End of Work. The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-MarketEra, G. P. Putnam's Sons, New York.
92. RIMLER Judit [1999]: A munka jövője. Új fogalmak, feltételek, forgatókönyvek. Közgazdasági Szemle, XLVI. évf., 1999. szeptember (772–788. o.)
93. ROBERTSON, J. [1985]: Future Work, Jobs, self-employment and leisure after the industrialage, Universe Books, New York.
94. SALAMON, L. - Anheier, H. (1995): Szektor születik. A nonprofit szektor nemzetközi összehasonlításban. Nonprofit Kutatócsoport. Budapest. 119. o.
95. SEN, A. [1996]: Employment, institutions and technology: Some policy issues. International LabourReview, Vol.135, No. 3–4.
96. SHIVA (1986) The Ecologist.
97. SLEE, B. – Clark, G.M. – Snowdown, P. (1996): The Scopefor Community Participation in Forest Management. Summary Report. Department of Agriculture, Department of Land Economy. University of Aberdeen.
98. SocialEnterprise (2002) A strategy for success. UK Department of Trade and Industry. 81.o. <http://www.dti.gov.uk>
99. Social EnterpriseCoalition Homepage. <http://www.socialenterprise.org.uk>
100. SocialEnterpriseCoalition (2003) A guidetosocialenterprise 42. o.
<http://www.socialenterprise.org.uk/cms/documents/guide.pdf>
101. SPÉDER Zsolt [2002]: A szegénység változó arcai. Budapest: ARTT-Századvég
102. SUPIOT, A. [1996]: Work and the public/private dichotomy. International Labour Review, Vol.135 No. 6, 653–663. o.
103. SZAKÁL Gy. (2004): A társadalmi tőke hatása az oktatásra, egészségre és a civil szférára In: BugovicsZ.-FerencziZ.-SzakálGy.: Társadalmi tőke, karrieresélyek, viselkedésminták, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 6-20. o.
104. SZEREMLEY B. (1997) Szövetkezzünk – másképpen. - A Falu. 1. 37-47. o.

105. SZIGETI F. A. (2003) Az önkéntesség szerepe a fejlett piacgazdaságban. www.onkentes.hu/ujportal/cfiles/58/Az_onkentesseg_szerepe_a_fejlett_piacgazdasagban.pdf
106. TÉSITS RÓBERT –ALPEK B. LEVENTE –KUN ANTIGONÉ (2015): Az új típusú szociális szövetkezetek területileg eltérő foglalkoztatási szerepe Területi Statisztika 55(3): 254 – 272.
107. TÖRÖK Emőke: Túlléphetünk-e a bérmunka társadalmán? Szociológiai Szemle 2006/2, 111–130.
108. VARGA Cs. (1997) Nemzeti stratégia az új globális erőterben. A mai világ és a jövő forgatókönyvei. (szerk.: Varga Cs.- Tibori T.) Nemzeti Stratégia 2020-ig Könyvek 1. HÉA Stratégiakutató Intézet – MTA Szociológiai Intézet – Magyar Kapu Alapítvány. Budapest. 63-99. o.